

mevzu

sosyal bilimler dergisi | journal of social sciences

e-ISSN 2667-8772

mevzu, Eylül/September 2024, s. 12: 263-303

Katılım Finans Kurumlarında Faaliyetlerin Fıkhi Denetime Tabi Tutulması
Subjecting the Activities of Participation Financial Institutions to Shari'ah Audit

Hamza KURU

Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam İktisadı ve Finansı ABD,

PhD Student, Istanbul University,

Institute of Social Sciences, Department of Islamic Economics and Finance

hamzakuru4002@hotmail.com

ORCID: 0009-0008-2089-0836

DOI: 10.56720/mevzu.1460969

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 29 Mart / March 2024

Kabul Tarihi / Date Accepted: 1 Temmuz / July 2024

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Eylül / September 2024

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Eylül / September

Atıf / Citation: Kuru, Hamza. "Katılım Finans Kurumlarında Faaliyetlerin Fıkhi Denetime Tabi Tutulması". *Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (Eylül 2024): 263-303.
<https://doi.org/10.56720/mevzu.1460969>

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/mevzu> | <mailto:mevzusbd@gmail.com>

Copyright © CC BY-NC 4.0

Öz

Katılım finans kurumları, sektörel büyümenin yanı sıra mevzuat açısından da gelişmeye devam etmektedir. Bunun sonucu olarak mevcut sorumluluklarına yeni düzenlemelerin getirdiği yükümlülüklerin de eklendiği görülmektedir. Bu kapsamda, katılım finans kurumlarında yürütülen faaliyetlerin fıkhi açıdan denetlenmesi zorunlu hale gelmiştir. Bu durum, ilgili kurumlarda fıkhi denetim faaliyetinin nasıl yapılacağı sorusunu gündeme getirmiştir. Fıkhi denetim mekanizmasının oluşturulması, onun doğru bir şekilde işlediği anlamına gelmeyeceği için bu mekanizmada tatmin edici ve doğru sonuçlar ortaya koyan güvenilir bir sistemin inşa edilmesi elzemdir. İşbu makalede ele alınacak ana konu, katılım finans kurumlarında gerçekleştirilen işlemlerin bağlı olduğu akitlerin, fıkhi denetime nasıl konu olacağıdır. Katılım finans kurumlarında uygulanmakta olan tüm işlemler, İslam hukukunda yer alan bir akde dayanmaktadır. Her akdin genel anlamda taşıdığı şartları olduğu gibi kendine özgü şartları bulunmaktadır. İşlemin gerçekleştirilme aşamasında bütün bu şartların yerine getirilmiş olup olmadığının tespiti, fıkhi denetimin temelini teşkil ettiğinden fıkhi denetim faaliyetinin bu şartlar üzerinden yapılması gerektiği sonucuna ulaşmak mümkündür. Bu kapsamda çalışmamız, fıkhi denetimin İslam hukuku ilkeleri ışığında nasıl yapılacağını ortaya koyarak, akitlerde bulunan şartlar üzerinden fıkhi denetim faaliyetinin, amacına uygun bir şekilde yöntemini belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, fıkhi denetim faaliyetine başlamadan işlemlerin bağlı olduğu akitlerin taşıdığı şartların tafsilatlı ve açık bir şekilde belirlenmesi suretiyle denetim testlerinin oluşturulması, fıkhi denetimin en önemli aşamalarından birini oluşturmaktadır. Söz konusu denetim testleri üzerinden gerçekleştirilecek fıkhi denetim faaliyetinin, İslam hukukuna uygun ve doğru bir çıktı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışmada fıkhi denetimin kısa tanımı ve işlevi üzerinde durulduktan sonra akitlerin genel olarak taşıdığı şartlar ve akitlerin kendine özgü olan şartlar kapsamında denetim noktaları belirlenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam İktisadı, İslami Finans, Katılım Finans Kurumları, Fıkhi Denetim.

Abstract

Participation financial institutions are continuing to develop in terms of legislation as well as sectoral growth. Consequently, new regulations have added obligations to their existing responsibilities. In this context, auditing the activities of participation financial institutions from a fiqh perspective has become mandatory. This situation prompts the question of how Sharia'ah audit activities will be conducted within these institutions. Establishing a Sharia'ah audit mechanism does not guarantee its correct functioning, it is essential to build a reliable system that produces satisfactory and accurate results. This article addresses the main issue of how contracts governing transactions in participation financial institutions are subject to Sharia'ah audit. All transactions in these institutions are based on Islamic law contracts, each with specific and general conditions. Since verifying fulfillment of these conditions during transactions forms the basis of Sharia'ah audit, it follows that Sharia'ah audit activity should be grounded in these conditions. Thus, our study aims to determine the method of Sharia'ah audit activity in accordance with its purpose, elucidating how Sharia'ah audit will proceed in line with Islamic law principles. One crucial stage of Sharia'ah audit involves forming audit tests by clearly defining the conditions of the contracts before commencing the Sharia'ah audit activity. It is believed that conducting Sharia'ah audit activity through these tests will yield accurate results in accordance with Islamic law. This study will focus on defining Sharia'ah audit and its function, and then attempt to determine audit points within the general and specific conditions of contracts.

Keywords: Islamic Economics, Islamic Finance, Participation Financial Institutions, Shariah Audit.

<p>Etik Beyan</p>	<p>Bu çalışma Prof. Dr. Servet Bayındır danışmanlığında tamamladığımız Katılım finans kurumlarında Fıkhi Denetim: İlkeleri ve Uygulaması başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.</p>
--------------------------	--

Giriş

Katılım finans kurumlarında fıkhi denetim, fetva kurulu ve fıkhi uyum kontrolden sonra şer'i yönetişimin temel bir bileşeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sayede katılım finans kurumunda sadece müşterilere sunulan ürünlerin gerekli şartları taşımaları yeterli görülmemekte, bütün işlemlerin (tedarik, kira ve çalışan sözleşmeleri dahil) İslami prensiplere uygun olması beklenmektedir.¹ Buna göre katılım finans kurumlarının gerçekleştirdiği işlemlerin fıkhi denetimi yapılmakta İslam hukukuna uygun olmayan durumlar, ilgili taraflara raporlanarak gerekli düzenlemeler sağlanmaktadır.

Fıkhi denetim, katılım finans kurumlarını, konvansiyonel bankalardan ayıran önemli bir fonksiyondur. Çünkü katılım finans kurumlarının bütün işlemlerinin İslam hukuku ilkeleriyle uyumlu olduğunu temin etmek için fıkhi denetim süreçlerini işletmeleri gerekmektedir. IFSB'nin (Islamic Financial Services Board) yapmış olduğu bir araştırmaya göre, 69 İslami Finans Kuruluşu'ndan %90'dan fazlası fıkhi denetim faaliyeti gerçekleştirmektedir.² Ancak fıkhi denetim uygulamalarına bakıldığında, kurumlar arasında farklılık göze çarpmaktadır. Bazı kurumlar iç fıkhi denetim hizmetini bünyesinde bulunan bir departmandan alırken bazıları ise bu hizmeti harici hizmet sağlayıcılardan almaktadır.³

Katılım finans kurumlarının amaçlarını tam manasıyla yerine getirmiş olup olmadığını incelemek üzere bünyelerinde fıkhi denetim ve fıkhi kontrol işlevi olan birimlerin bulunması gerekli görülmektedir. Bu birimler, hem faaliyetlerin İslami prensiplere uyumlu olup olmadığını değerlendirme hem de sağladıkları güvence ile paydaşların güvenini ve bu kurumlara olan

¹ Recep Tekçam, *Faizsiz Bankacılıkta Denetim: Türkiye İçin Model Önerisi* (İstanbul: T.C. İstanbul Ticaret Üniversitesi, Finans Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 56.

² Necmeddin Güney, "İslami Finansta Şer'i Yönetim Uygulamaları ve Konuyla İlgili Tartışmalara Genel Bir Bakış", *Türkiye İslam İktisadi Dergisi* 2/2 (Ağustos 2015), 59.

³ Latifah Algabry vd., "Conceptual Framework of Internal Shari'ah Audit Effectiveness Factors in Islamic Banks", *ISRA International Journal of Islamic Finance* 12/2 (2020), 180.

inancını korumak için önemli bir görev üstlenmektedir.⁴ Buna rağmen toplanan fonların durumu vb. konuları inceleyen fıkhi denetimin etkili ve verimli bir şekilde nasıl uygulanacağına dair yeterince görüş bulunmamaktadır.⁵

Konuyla ilgili literatüre bakıldığında, AAOIFI'nin (Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions) çıkardığı standartlar göze çarpmaktadır. *External Shari'ah Audit (Independent Assurance Engagement on an Islamic Financial Institution's Compliance with Shari'ah Principles and Rules)* adlı standartta bağımsız fıkhi denetim ele alınmakta, kapsam ve süreçler üzerinde durulmaktadır.⁶ *Internal Shari'ah Audit* isimli standartta ise iç fıkhi denetimin genel çerçevesi verilmekte ve süreçleri üzerinde durulmaktadır.⁷

IFSB'nin (Islamic Financial Services Board) çıkarmış olduğu IFSB-3, IFSB-6 ve IFSB-10 nolu standartlarında, fıkhi denetimin fıkhi yönetim içerisindeki yeri vurgulanmıştır.⁸

Bu standartlar dışında başlıca çalışmalara bakıldığında, Hisham Yaacob'un kaleme aldığı, *Issues and Challenges of Shari'ah Audit in Islamic*

⁴ Nawal Kasim vd., "Shariah Auditing in Islamic Financial Institutions: Exploring the Gap Between the "Desired" and the "Actual"", *Global Economy & finance journal* 2 (2009), 3.

⁵ Zurina Shafii vd., "Shariah Audit in Islamic Banks: An Insight to the Future Shariah Auditor Labour Market in Malaysia", *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 145 (2014), 159.

⁶ Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions (AAOIFI), *External Shari'ah Audit (Independent Assurance Engagement on an Islamic Financial Institution's Compliance with Shari'ah Principles and Rules)*, (Bahreyn: Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions, 26 Mart 2018, 6.).

⁷ Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions (AAOIFI), *Internal Shari'ah Audit*, (Bahreyn: Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions, 31 Aralık 2019, 11.).

⁸ Islamic Financial Services Board (IFSB), *Guiding Principles on Corporate Governance for Institutions offering only Islamic Financial Services (Excluding Islamic Insurance (Takâful) Institutions and Islamic Mutual Funds)*, (Malezya: Islamic Financial Services Board, Aralık 2006, 3.); Islamic Financial Services Board (IFSB), *Guiding Principles on Governance for Islamic Collective Investment Schemes*, (Malezya: Islamic Financial Services Board, Aralık 2008, 6.); Islamic Financial Services Board (IFSB), *Guiding Principles on Sharī'ah Governance Systems for Institutions offering Islamic Financial Services*, (Malezya: Islamic Financial Services Board, Aralık 2009, 10.).

*Financial Institutions: A Contemporary View*⁹ ve IFSB ve ISRA (International Shari'ah Research Academy for Islamic Finance) işbirliği ile hazırlanan *Shari'ah Non-Compliance Risk in The Banking Sector: Impact on Capital Adequacy Framework of Islamic Banks* adlı çalışmalar ön plana çıkmaktadır.¹⁰ Genel olarak yapılan çalışmaların, fikhi denetimin çerçevesi, kapsamı, denetçinin niteliği ve bağımsızlığı şeklinde dört ana başlık etrafında yoğunlaştığı görülmektedir. Dolayısıyla bu çalışmalar, fikhi denetimin hangi denetim noktaları üzerinden gerçekleştirileceği konusunda yeterli bilgi sunmamaktadır.

Katılım finans kurumlarında gerçekleştirilen her bir işlem, İslam hukukunda bir akde tekabül ettiği için denetim faaliyetinin icra edildiği saha çalışması aşamasında akitlerin gerektirdiği şartları ortaya koymak ve bu şartlar kapsamında işlemlerin gerçekleşip gerçekleşmediğini incelemek oldukça önemlidir. Yukarıda değinildiği üzere fikhi denetim ile ilgili yapılan çalışmalar, daha çok genel çerçeveyi çizmektedir. Bunun sonucu olarak fikhi denetim faaliyetinin, akitler dikkate alınarak hangi kıstaslar üzerine gerçekleştirileceği bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın ana konusu, fikhi denetimin mahiyeti ve katılım finans kurumlarında gerçekleştirilen işlemlerin bağlı olduğu akitlerin fikhi denetim faaliyetine nasıl konu olması gerektiğini ortaya koymaktır. Fikhi denetimin icrası aşamasında, tüm akitler için bulunması gerekli olan, bulunmadığında akdi olumsuz etkileyen şartlar ve akitlerin kendisine özgü olan şartlar olmak üzere temelde iki ayrı inceleme alanı öne çıkmaktadır. Buna göre çalışmada öncelikle uluslararası çalışmalar dikkate alınarak fikhi denetimin mahiyeti ve işlevi üzerinde durulacaktır. Akabinde ise konu, tüm akitler için geçerli olan genel hususlar ve akitlerin kendine özgü taşıdığı hususlar olmak üzere iki başlık altında ele alınacak ve fikhi denetim noktaları belirlenmeye çalışılacaktır. Sonuç bölümünde makaleden elde edilen tespitler ele alınacaktır. Bu kapsamda, çalışmada ilgili kurumların çoğunlukla tercih ettiği akitler dikkate alınmıştır.

⁹ Hisham Yaacob, "Issues and Challenges of Shari'ah Audit in Islamic Financial Institutions: A Contemporary View", *SSRN Electronic Journal* (2012), 2669-2679.

¹⁰ Erdem Oz vd., "Shari'ah Non-Compliance Risk in the Banking Sector: Impact on Capital Adequacy Framework of Islamic Banks", *IFSB Working Paper Series 5* (2016), 1-116.

1. Fıkhi Denetimin Tanımı ve İşlevi

Fıkhi denetim, katılım finans kurumlarında gerçekleşen işlemlerin fıkhi ilke ve kurallara uygunluğu hususunda taraflara güvence verme faaliyetidir. Bağımsız ve kapsamlı bir fıkhi denetim, ilgili kurum veya kuruluşun dürüstlüğü, itibarını ve sürdürülebilirliğini korumak açısından elzem görülmüştür.¹¹ Çağdaş yaklaşımlara bakıldığında fıkhi denetimin, katılım finans kurumlarının ürün, hizmet ve diğer tüm faaliyetlerinin fıkhi ilkeleri ihlal etmemesini sağlamak, bunun dışında fıkhi uyum riskine maruz kalan mali tabloların ve diğer operasyonel süreçlerin İslam hukukuna uygunluğunu inceleme,¹² tespit edilen uygunsuz işlemlere yönelik gerekli tashihlerin yapılması için yönlendirici olma ve gerçekleştirilen işlemlerin fıkhi ilke ve kurallara uygun olduğuna yönelik taraflara güvence verme işlevi taşıdığı görülmektedir. Kısaca fıkhi denetim, katılım finans kurumları tarafından sunulan ürünlerin İslam hukukuna uygunluğunu değerlendirmektedir.¹³

1.1. Tüm Sözleşmelere Yönelik Fıkhi Denetime Tabi Genel Hususlar

Katılım finans kurumlarının işlemlerine yönelik gerçekleştirilen fıkhi denetim faaliyetinde öncelikle denetlenecek olan hususlar, akdin temel unsurları ve şartlarıdır. Bu unsur ve şartlar, akdin mevcudiyeti ile ilgili olduğu için bulunmaması ve eksik olması durumunda denetime konu işlemin bağlı olduğu akdin geçersiz olmasına veya olumsuz etkilenmesine neden olacaktır. Aynı şekilde gerçekleşen akdin, fıkhi açıdan meşru görülmemesi durumunda da akit geçersiz sayılacaktır. Dolayısıyla fıkhi denetim faaliyetinde ilk olarak bu şartların yerine getirilip getirilmediğinin incelenmesi suretiyle öncelikle işlemlerin bağlı olduğu akitlerin sıhhatini olumsuz etkileyen bir durumun bulunup bulunmadığının tespit edilmesi büyük önem taşımaktadır. Sonuç olarak bu hususların belirlenmesi işlemlerin fıkhi denetimi açısından oldukça önemlidir.

¹¹ AAOIFI, External Shari'ah Audit, 9-10; AAOIFI, Internal Shari'ah Audit, 12.

¹² Yaacob, "Issues and Challenges of Shari'ah Audit in Islamic Financial Institutions: A Contemporary View", 2671.

¹³ Güney, "İslami Finasta Şer'i Yönetim Uygulamaları ve Konuyla İlgili Tartışmalara Genel Bir Bakış", 59.

Tüm akitler için geçerli olan denetime konu hususlara bakıldığında tarafların akıllı baliğ ve reşid olup olmadığının incelenmesi, ilk olarak karşımıza çıkan konulardan biridir. Çünkü bir akidde tarafların gerçekleştirdiği işlemlerin geçerli olabilmesi için hukuki ehliyete sahip olmaları bir gerekliliktir.¹⁴ Dolayısıyla hiçbir tasarruf, bu ehliyete sahip olmadan geçerli görülmez.

Denetime konu diğer önemli bir husus, tarafların farklı kişi olup olmadığının incelenmesidir. Diğer bir ifadeyle alıcı ile satıcıyı tek bir kişinin temsil edip etmediğinin ortaya konulmasıdır. Çünkü İslam hukukunda bir kişinin hem alıcı hem satıcı olarak vekil kılınması uygun görülmemiştir.¹⁵

Bir akdin temel unsuru icap ve kabuldür. Buna bîanen, fıkhi denetim faaliyetinde icap ve kabulün birbirini tamamlayıp tamamlamadığının incelenmesi, akdin uygun lafızlarla kurulduğunu ortaya koymak adına oldukça önemlidir. Çünkü icap sonrası kabul beyanı, icaba uygun olmadığı takdirde akdin hakikati meydana gelmemiş ve akit kurulmamış sayılır.¹⁶

İcab ve kabul ile ilgili denetime konu diğer bir husus, icab ve kabulün aynı mecliste gerçekleşip gerçekleşmediğinin incelenmesidir. Çünkü icab ve kabulün birbirini tamamlaması, kabul beyanının icaptan sonra aynı mecliste yapılmış olmasıyla sağlanır.¹⁷ Dolayısıyla, icap ve kabul arasına kısa bir zaman diliminin girmesi, akdin geçerliliğini sıkıntıya sokmamakla beraber örfü göre icab sonrası kabul beyanı olmadan başka konuya geçilirse, o zaman yeni bir icap gerekir.¹⁸ Bunun olmaması durumunda ise akdin mevcudiyetinden söz edilmesi mümkün değildir.

Yine irade beyanı ile ilgili olan irade beyanının açık olup olmadığının incelenmesi diğer bir denetim noktasıdır. Çünkü tarafların iradesini ortaya

¹⁴ Hayrettin Karaman, "Akid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 22 Şubat 2024).

¹⁵ Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB), *Murâbaha Standardı*, (Türkiye: Türkiye Katılım Bankaları Birliği, 06 Mayıs 2021, 3.), 20.

¹⁶ Şeyhu'l-İslâm Burhânüddîn Ebi'l-Hasan b. Ebîbeker İbn-i Abdî'l-Celîl el-Mergînânî, el-Hidâye şerhu Bidâyetü'l-Mübtedî, (Kahire: Daru'l-Hadis, 2008), 2/30; Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2006), 2/90.

¹⁷ Bilal Aybakan, "Meclis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 23 Şubat 2024).

¹⁸ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 2/83.

çıkaran icap ve kabulün hukuken tarafları bağlayıcı olabilmesi için tarafların beyanlarını tereddüte mahal bırakmayacak şekilde ortaya koymaları gerekir.¹⁹ Bunun için İslam hukukunda mazi (geçmiş zaman) siga ve niyetle beraber muzari (şimdiki zaman) siganın kullanılması bu açıklığı ve netliği ortaya koyma hususunda gerekli görülür.²⁰

İrade beyanı ile ilgili denetime konu diğer bir husus, irade beyanının hür bir şekilde ortaya çıkıp çıkmadığının incelenmesidir. İslam hukukunda bir akit kurulurken icap ve kabulün, baskı ile değil hür irade ile ortaya konulması esastır.²¹ Bunun olmaması durumunda akit, yürürlük kazanması bakımından olumsuz etkilenecektir.

Bir kişinin akdi yapması konusunda ölümle, bir organının veya tüm malının itlafı ile yahut ölümle neticelenmesinden endişe edilen dövme ile tehdit edildiğinde söz konusu olan mülci ikrah, Hanefi mezhebinde, rızayı doğrudan olumsuz etkilediği için, akdin sıhhatini olumsuz etkileyip fesada götüren durumlardan biri olarak görülmektedir.²² Dolayısıyla akdin mülci ikrah altında yapılıp yapılmadığının incelenmesi, bu durumun varlığını tespit etmede önem arz etmektedir.

Fıkhi denetime konu diğer bir husus, akdin hezl (şaka) ile yapılıp yapılmadığının incelenmesidir. Çünkü fakihlerin çoğunluğu, alım-satım ve icare gibi akitlerde gerçek bir akit kurma kastı olmadan hezlin söz konusu olması durumunda akdin sıhhatine olumsuz tesir ettiğini kabul etmişlerdir.²³

Diğer bir denetim noktası akit konusu ile ilgilidir. Akit konusu, akdin temel unsurları arasında yer almaktadır. Dolayısıyla fıkhi denetim açısından da incelenmesi gereken hususların önde gelenleri arasındadır. Buna göre ilk olarak akit konusu malın mevcut olup olmadığının incelenmesi önem arz eder. Çünkü İslam hukukunda mevcut olmayan şeyin satışı uygun

¹⁹ Mustafa Ahmed ez-Zerka, *İslam Hukuku*, çev. Servet Armağan, (İstanbul: Gündönümü Yayınları, 2006), 1/279.

²⁰ Zerka, *İslam Hukuku*, 1/283.

²¹ Zerka, *İslam Hukuku*, 1/320.

²² Ali el-Hafif, *Ahkâmu'l-muâmelâti's-şer'ıyye*, (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 2008), 345.

²³ Hafif, *Ahkâmu'l-muâmelâti's-şer'ıyye*, 347.

görülmemektedir. Bu sebeple akit konusu, akit yapılırken mevcut olmalı veya mevcut olmaya uygun olmalıdır.²⁴

Yine akit konusuyla ilgili önemli görülen hususlardan biri, akit konusu malın meşru bir mal olup olmamasıdır. Çünkü bu durum akdin kuruluş şartları arasında yer alır. İslam hukukunda meşru olmayan bir malın alım satımı uygun görülmez. Dolayısıyla İslam hukukuna göre uygun görülmeyen bir mal hükmen yok kabul edilmekte olup akit kurulmuş sayılmaz ve akit batıl hükmünü alır.²⁵

Akit konusu malın taraflarca malum olup olmadığına incelenmesi, akit konusuyla ilgili denetime konu diğer bir husustur. İslam hukukçuları, bedelli akitlerde, akdin konusunun tarafları anlaşmazlığa sevk etmeyecek ölçüde bilinmesi gerektiği hususunda ittifak etmiştir. Akdin konusunun malum olmasının şart koşulması, bilinmezliğin tarafların rızasını zedeleyen bir sebep olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır.²⁶ Dolayısıyla akid konusunun aşırı derecede bilinmezlik ve belirsizlik içermesi akdin butlanına neden olmaktadır.

Akdin sıhhatini olumsuz etkileyen diğer bir durum ise akit konusu malın evsafının malum olmamasıdır. Çünkü bu durum, cehalet ve garar kapsamında değerlendirilmekte olup akdin olumsuz etkilenmesine neden olan durumlardan biri olarak kabul edilmektedir.²⁷

Yine semenin İslam hukukunun uygun gördüğü (mütekavvim) mallardan olması akdin sıhhatini ortaya koyan durumlardan biri olduğu için fıkhi denetimde incelenmesi gereken konulardan biridir. Çünkü fukaha,

²⁴ Alaüddîn Ebî Bekr b. Mes'ûd el-Kâsânî, *Bedâ'i' u's-şanâ'i' fi tertîbi's-şerâ'i'*, (Kahire: Daru'l-Hadis, 2005), 6/481.

²⁵ Kâsânî, *Bedâ'i' u's-şanâ'i' fi tertîbi's-şerâ'i'*, 6/496; Zuhâl Dağ, *İslam Hukukunda Sübjektif Gayenin Akitlerin Hukuki Sonuçlarına Etkisi*, (Elazığ: T.C. Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 84.

²⁶ Hafif, *Ahkâm u'l-muâmelâti's-şer'iyye*, 254.

²⁷ Ali Bardakoğlu, "Bey", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 23 Şubat 2024).

semenin, mütekavvim bir mal olmaması durumunda akdin sıhhatini olumsuz etkilediği görüşünü benimsemiştir.²⁸

Akit konusu ile ilgili bir diğer denetim noktası, akit konusu malın teslim/tesellüme müsait olup olmadığına incelenmesidir. Çünkü teslimi mümkün olmayan bir şeyin akitte mal olarak verilecek olması, akdin kuruluşuna yönelik bir şartın ihlali anlamı taşıdığı için akdin butlanına neden olmaktadır.²⁹ Makul bir zamanda teslimi mümkün olan malların satışı ise bu malların cehaleti ortadan kaldırarak derecede bilinir olmasına bağlıdır.³⁰

Fıkhi denetimde öncelikli incelenmesi gereken hususlardan biri de katılım finans kurumları tarafından gerçekleştirilen işlemlerin bağlı olduğu akitlerin İslam hukukunda meşru görülen bir akit olup olmadığıdır. Bu tür akitlerin başında ine satışı ve ribalı satış gelmektedir. Bir kimsenin bir malı belli bir fiyat karşılığında vadeli olarak satıp aynı malı peşin parayla sattığı fiyattan daha ucuza geri satın alması olarak tanımlanan ine satışı, fakihlerin çoğunluğuna göre meşru görülmeyen akitlerin başında gelmektedir.³¹ Bununla beraber, vadeli yapılan döviz alım satım işlemleri de vade faizi (ribe'n-nesie) nedeniyle meşru kabul edilmez.³²

Fıkhi denetimde herhangi bir akde binaen vadenin uzatılarak tutarın artırılıp artırılmadığının incelenmesi hususu, yine önemli görülen denetim konularından biridir. Çünkü akitte ödeme vadesini uzatmak suretiyle sözleşme tutarının artırılması, gecikme faizi olarak değerlendirilmekte ve uygun görülmemektedir.³³

²⁸ Alâüddin Muhammed b. Ahmed es-Semerkindî, *Tuhfetü'l-fukahâ'*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009), 2/47; Merginânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyetü'l-Mübtedî*, 3/58; Beşir Gözübenli, "Semen", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 23 Şubat 2024).

²⁹ Kâsânî, *Bedâ'î'u's-şanâ'î' fi tertibi's-şerâ'î'*, 6/505; Muhammed Ali Çağlar, *İslam Hukukunda Akitlerde Satış Bedeli (Semeniyet)*, (Konya: T.C. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 15.

³⁰ Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd el-Mevsîlî, *el-İhtiyâr li-ta'lîl'l-Muhtâr*, (Beyrut: Dâru'l-Erkam, 1997), 1/253.

³¹ H. Yunus Apaydın, "İne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 22 Şubat 2024).

³² Bilal Aybakan, "Sarf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 22 Şubat 2024).

³³ Heyet (AAOIFI), *el-me'âyîru's-şer'îyye: en-nassu'l-kâmil li'l-meâyîri's-şer'îyye*, (Bahreyn: Hey'etü'l-muhâsebe ve'l-murâca'a li'l-müesseseti'l-mâliyyeti'l-islâmiyye, 2017, 8.), 214.

Akit bedeli olarak ifade edilen semenin malum olup olmadığının incelenmesi, akdi olumsuz etkileyen bir durumun olup olmadığını belirlemek açısından önemlidir. Çünkü İslam hukukunda satım akdi, mülkiyetin intikalini sağlayan bedelli bir akit olduğu için semenin, miktar ve niteliğinin belirlenmiş olması bir gerekliliktir. Bunun olmaması durumunda ise akdin olumsuz etkilendiği kabul edilmektedir.³⁴

Bir akitte gabnin tek başına bulunmasında bir beis görülmezken, gabn ve tağririn beraber bulunması durumunda akdin sıhhatinin olumsuz etkileneceği görüşü benimsenmiştir.³⁵ Dolayısıyla akitte tağrir ile gabnin birlikte bulunup bulunmadığı fikhi denetimin saha çalışmasında incelenmesi gereken bir diğer husustur.

Akdin gereği olmayan şartların koşulup koşulmadığının incelenmesi, diğer bir fikhi denetim noktasıdır. Çünkü İslam hukukçuları, bizzat akdin gereği olmayan ve akde uygun olmayan şartları, fasit olarak kabul etmiştir. Satım akdine konu olan mevcut bir malın, akit kurulduğunda değil daha sonra teslim edilmesini şart koşturmak buna örnek olarak verilebilir.³⁶ Dolayısıyla, bu gibi akdin gereği olmayan şartların sözleşmede ve uygulamada bulunup bulunmadığının tespit edilmesi önem arz etmektedir.

Diğer bir fikhi denetim noktası, akde konu mala üçüncü şahısların haklarının taalluk edip etmediğinin incelenmesidir. Çünkü İslam hukukçuları, yetki ve velayet sahibi kimseler tarafından yapılan bazı akitlerde, üçüncü şahısların haklarının ihlaline sebep oldukları gerekçesiyle nefazına (yürürlük) hükmetmemiştir. Bu sebeple akde hakkı taalluk eden kişinin, bu tür bir akdi onaylama ya da feshetme hakkı bulunmaktadır. Akdin maraz-ı mevut halindeki kimse tarafından yapılmış olması, akit konusu malın rehin bırakılmış veya kiraya verilmiş olması, akde konu olan malın istihkakı ve akit konusu akarda şüf'a/önalın hakkının sabit olması, bu duruma örnek olarak

³⁴ Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ'*, 2/45; Necmeddin Güney, *Satım Akdi Özelinde İslam Borçlar Hukukunda Garar*, (Konya: T.C. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), 233.

³⁵ Ali Bardakoğlu, "Gabn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 22 Şubat 2024).

³⁶ Hafif, *Ahkâmu'l-muâmelâti's-ser'iyye*, 330-331; Mahmut Samar, "İslam Borçlar Hukukunda Akitlere Etkisi Bakımından Takyîdî Şartlar", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 18/2 (2018), 513.

verilebilir. Hanefi fukahası, bu tür akitlerde, üçüncü şahısların haklarının bulunduğu ve akdin bu kişilerin onayına ihtiyaç duyması nedeniyle mevkuf olarak değerlendirilmektedir.³⁷

Akdin yetkisiz temsilci tarafından yapılması durumunun, fıkhi denetim faaliyetinde incelenmesi önemlidir. Hanefi mezhebinde, yetkisiz temsilcinin yaptığı akit bazı şartlar kapsamında müna'kit (varlık kazanmış/kurulmuş) olmakla birlikte, bu akdin nefazı, adına tasarruf yapılan kimsenin onayına bağlı olduğu için mevkuf olarak değerlendirilmektedir.³⁸ Dolayısıyla bu şekilde yapılmış bir akit, adına akit yapılan taraf onaylamadıkça yürürlük kazanmaz.

Yukarıda zikredilen denetime konu hususlar, işlemlerin meşru bir zeminde gerçekleşip gerçekleşmediğini ortaya koymada oldukça önemlidir. Eğer bu temel hususlarda bir eksiklik tespit edilirse bu durum akdi olumsuz etkileyeceği için bu işlemlerden elde edilmiş olan getiriyi de olumsuz etkileyebilir. Dolayısıyla, katılım finans kurumunun gerçekleştirdiği işlemlerin bağlı olduğu akdin geçerli bir akit olup olmadığını ortaya koyan bu hususların denetlenmesi, akitlere özel durumların denetlenmesinden daha elzem görülmektedir. Çünkü bu denetim noktalarında bir eksikliğin tespit edilmesi, akdin geçerli ve sağlıklı bir zeminde olmadığı anlamına gelecektir. Bu durumda ilgili işlemlerden elde edilen gelirin de gayri meşru olma ihtimali gündeme gelecektir.

Tüm Sözleşmelere Yönelik Denetime Tabi Genel Hususlar

Tarafların akıllı, baliğ ve reşid olup olmadığının incelenmesi
Tarafların farklı kişi olup olmadığının incelenmesi
İcab ve kabulün birbirini tamamlayıp tamamlamadığının incelenmesi
İcab ve kabulün aynı mecliste gerçekleşip gerçekleşmediğinin incelenmesi
İrade beyanının açık olup olmadığının incelenmesi

³⁷ Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, 2/47; Üveys Ateş, *İslam Hukukunda Akitlerin Feshi ve Hukuki Sonuçları*, (İstanbul: T.C. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 197.

³⁸ Kâsânî, *Bedâ'i' u'ş-şanâ'i' fi tertibi'ş-şerâ'i'*, 6/511; Hafif, *Ahkâmu'l-muâmelâti'ş-şer'iyye*, 315; Beşir Gözübenli, "Fuzûlî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Erişim 23 Şubat 2024).

İrade beyanının hür bir şekilde ortaya konulup konulmadığının incelenmesi
Akdin mülcı' ikrah altında yapılıp yapılmadığının incelenmesi
Akdin hezl ile yapılıp yapılmadığının incelenmesi
Akit konusu malın mevcut olup olmadığının incelenmesi
Akit konusu malın meşru bir mal olup olmadığının incelenmesi
Akit konusu malın taraflarca malum olup olmadığının incelenmesi
Akit konusu malın teslim/tesellüme müsait olup olmamasının incelenmesi
Semenin malum olup olmadığının incelenmesi
Akit konusu malın evsafının malum olup olmadığının incelenmesi
Akitte tağrir ile birlikte gabrin bulunup bulunmadığının incelenmesi
Semenin mütekavvim olup olmadığının incelenmesi
Akdin meşru görülmeyen akitlerden olup olmadığının incelenmesi
Sözleşme vadesinin uzatılarak bedelin artırılıp artırılmadığının incelenmesi
Akdin gereği olmayan şartların olup olmadığının incelenmesi
Akde konu mala üçüncü şahısların haklarının taalluk edip etmediğinin incelenmesi
Akdin fuzûli/yetkisiz temsilci tarafından yapılıp yapılmadığının incelenmesi

1.2. Sözleşmeler Özelinde Fıkhi Denetime Tabi Hususlar

Fıkhi denetimin icra edilmesi aşamasında genel olarak tüm akitleri ilgilendiren denetim noktaları dışında akitlerin kendine özgü olan durumların incelenmesi de oldukça önemlidir. Bu bağlamda, katılım finans kurumlarının çoğunlukla kullanmayı tercih ettiği akitlere özgü denetime konu olan hususları belirlemekte fayda vardır.

1.2.1. Murabaha Akdine Yönelik Denetime Konu Hususlar

Katılım finans kurumlarında uygulanan finansal murabaha, müşterinin talimatı ve satın alma vaadi ile bir malın katılım finans kurumu tarafından ilk satıcıdan genellikle peşin alınıp üzerine belirli bir kâr ilave edilerek müşteriye vadeli olarak satılması şeklinde tarif edilmektedir.³⁹ Murabaha akdi, satıcının dürüstlüğüne güvenme durumu söz konusu olduğu için "güvene dayalı

³⁹ TKBB, Murâbaha Standardı, 10.

satış" sözleşmesi kategorisinde değerlendirilmektedir. Bu duruma bağlı olarak, satıcının, satın alma maliyeti ile üzerine eklenen kârı alıcıya açıklaması gerekli görülür. Katılım finans kurumları, bu tür işlemlerde hem tüccar hem de finansör pozisyonunda bulunmaktadır. Katılım finans kurumunun, müşterinin belirlemiş olduğu belirli bir varlığı, bir satıcıdan veya tedarikçiden satın alması ve daha sonra satın alma maliyetini ve kârı tam olarak açıklayarak varlığı müşteriye satması, ticaret yapma düşüncesine dayanmaktadır.⁴⁰ Buna göre, finansal murabaha işleminde, müşteri, talep ettiği malı, katılım finans kurumu adına satın alması için öncelikle kurum tarafından vekil tayin edilmektedir. Daha sonra, satın alınan malın bedeli, satıcının hesabına kurum tarafından gönderilerek söz konusu mal, müşteriye satılmaktadır. AAOIFI standartlarında, mal bedelinin satıcıya doğrudan kurum tarafından gönderilmesinin işlemin faizli krediye dönüşme şüphesinden kaçınma düşüncesine dayandığı belirtilmektedir.⁴¹ Görüldüğü üzere murabaha akdinin kendine has olan şartları bulunmaktadır. Fıkhi denetim faaliyetinde bu şartların tek tek ele alınması ve incelenmesi akdin sıhhati açısından çok önemli görülmektedir.

Murabaha akdine özgü denetime konu olan hususların ilki, nihai alıcı ile ilk satıcı arasında muvazaanın olup olmadığının incelenmesidir. Murabaha işleminde gerçekleştirilen akdin herhangi bir şüpheye mahal bırakmayacak şekilde gerçek olması esastır. Çünkü gerçek olmayan bir işlemde alım satımdan bahsetmek mümkün olmadığı gibi bu işlemde elde edilen getirinin de meşru olduğunu söylemek mümkün değildir. Dolayısıyla, katılım finans kurumunun gerçekleştirdiği murabaha işlemlerinin fıkhi denetiminde işlemlerin muvazaalı olup olmadığının tespiti önemlidir. Muvazaa, fıkhi terminolojisinde, tarafların, hileli bir sözleşme yapma ya da meşru sözleşme görüntüsü altında faize ulaştıracak yol bulma amaçlarını gizleme konusunda iradelerinin açıkça ya da zımnen uyuşması olarak tarif edilmektedir.⁴² Hukuk terminolojisinde ise muvazaa, görünüşte var olan bir hukuki işlemin hukuken sonuç doğurmaması hususunda bu işlemin tarafları veya tarafı ile

⁴⁰ Bank Negara Malaysia (BNM), *Shariah Standards And Operational Requirements*, (Malezya: Bank Negara Malaysia, 2017.), 4.

⁴¹ Heyet (AAOIFI), *el-me'âyiru's-şer'iyye*, 228.

⁴² Heyet (AAOIFI), *el-me'âyiru's-şer'iyye*, 663.

muhatabının uzlaşmış olmasını ifade etmekte⁴³ olup bu işlemin kurulduğu andan itibaren geçersiz olduğu belirtilmektedir.⁴⁴ Bu tür işlemde irade beyanının hukuki sonuç doğurmasını engelleyen, irade beyanı sahibi ve muhatabı arasındaki anlaşma değil, gerçek iradenin beyandan farklı olduğunu muhatabın biliyor olmasıdır.⁴⁵ Dolayısıyla muvazaalı bir işlem, gerçek bir alım satım işlemini yansıtmadığı ve faize kapı açtığı için meşru görülmemektedir.⁴⁶ Bu sebeple malın maliki olan satıcı taraf ile müşteri arasında ilişki bulunması halinde, katılım finans kurumunun, bu murabaha işlemine girişmeden önce satışın göstermelik yapılmadığını garanti altına alması gerekir.⁴⁷ Bu tür işlemler gerçekleştirildikten sonra, fikhi denetim faaliyetinde bu hususun detaylıca incelenmesi elzem görülmektedir.

Murabaha akdine özgü denetime konu diğer bir husus, akde konu malın, önceden müşteri tarafından satın alınıp alınmadığının incelenmesidir. Eğer müşteri, satıcı tarafından yapılan icabı/teklifi daha önceden kabul etmişse satış akdi daha önceden tamamlanmış olacaktır. Böyle bir durumun bulunması durumunda Katılım finans kurumunun akde konu malı nihai alıcıya satması uygun görülmemektedir.⁴⁸ İslam hukukunda bu tür bir işlemin uygun olmamasının nedeni, ilk satıcı ile nihai alıcı arasında akdin tamamlanmış, dolayısıyla malın mülkiyetinin müşteriye geçmiş olmasıdır.⁴⁹

Katılım finans kurumları finansal murabaha işlemini genellikle müşteriye vekalet vererek icra ettikleri için mal alım vekaletinin verilmiş olup olmaması, finansal murabahanın önemli aşamalarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Fikhi denetim faaliyetinde bu vekaletin verilip verilmediğinin incelenmesi hayati öneme sahiptir. Çünkü finansal murabaha işleminde mal alım vekaletinin müşteriye verilmemiş olması malın katılım finans kurumu

⁴³ Barış Demirsatan, "İrade Beyanlarının Yorumlanması Bakımından Muvazaa", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 26/2 (2020), 1221-1223.

⁴⁴ İpek Yücer Aktürk, "Hısımlar Arası Satış Sözleşmesi ve Muvazaa", *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 10/2 (2015), 42-43.

⁴⁵ Demirsatan, "İrade Beyanlarının Yorumlanması Bakımından Muvazaa", 1237.

⁴⁶ Heyet (AAOIFI), *el-me'âyîru's-şer'iyye*, 676.

⁴⁷ Heyet (AAOIFI), *el-me'âyîru's-şer'iyye*, 205.

⁴⁸ Heyet (AAOIFI), *el-me'âyîru's-şer'iyye*, 204; BNM, Shariah Standards And Operational Requirements, 13.

⁴⁹ Heyet (AAOIFI), *el-me'âyîru's-şer'iyye*, 225.

adına alınmadığını göstermektedir. Bu durumda Katılım finans kurumu tarafından müşteriye satılacak bir malın varlığından bahsetmek mümkün değildir.

Bir murabaha işleminde katılım finans kurumunun malı, müşterisine murabaha yoluyla satmadan önce hakikaten veya hükmen teslim alması gerekir.⁵⁰ Çünkü İslam hukukunda herhangi bir malın teslim alınmadan murabaha yöntemiyle satılması uygun görülmez.⁵¹ Bu aşamada, İslam hukukunda bir tasarrufta yerini başka birine bırakmak olarak tarif edilen vekalet akdi⁵² gündeme gelmektedir. Bu durumda, katılım finans kurumu, müşterisini, kendisi adına satıcıdan malı satın alması için vekil olarak atayabilir.⁵³ Vekil tayin aşamasından sonra müşteri, katılım finans kurumu adına malı teslim almış olur. Bu yolla katılım finans kurumunun mülkiyetine geçen malın bedelinin mümkün olduğu müddetçe vekilin hesabına değil katılım finans kurumu tarafından doğrudan satıcıya gönderilmesi ve alım işleminin yapıldığına dair belgelerin satıcıdan temin edilmesi bu sürecin doğru işlemlerini destekleyen unsurlardandır.⁵⁴ Dolayısıyla katılım finans kurumunun, malı müşteriye satmadan önce vekili aracılıkla teslim almış olması gerekmektedir.⁵⁵ Çünkü müşteriye vekalet verilmeden finansman işleminin gerçekleştirilmesi, malın, kurum adına satın alınmamış ve malın mülkiyetinin kuruma intikal etmemiş olduğu anlamına gelmektedir.

Finansal murabahada mal alımı için verilen vekalet mukayyet vekalet ise, akit konusu dışındaki varlıkların alımı için kullanılıp kullanılmadığı fıkhi denetime konu hususlardan biridir. İslam hukukunda vekilin asil gibi olduğu ve müvekkilinin emrine göre hareket etmesi gerektiği kabul edilmektedir.⁵⁶ Bu tür murabaha işlemlerinde, evsafı belirlenmiş mala yönelik alım vekaleti verildiği takdirde bu, mukayyet diğer bir deyişle sınırlı vekalet olarak

⁵⁰ TKBB, Murâbaha Standardı, 5.

⁵¹ Heyet (AAOIFI), *el-me'âyîru's-şer'ıyye*, 209.

⁵² İsmail Halitoğlu, "Yatırım Araçlarının Fıkhi Niteliği", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/8 (2018), 152.

⁵³ BNM, Shariah Standards And Operational Requirements, 15.

⁵⁴ Heyet (AAOIFI), *el-me'âyîru's-şer'ıyye*, 210.

⁵⁵ BNM, Shariah Standards And Operational Requirements, 16.

⁵⁶ Cebeci, *Modern İslam İktisadı Literatüründe Murabaha Tartışmaları*, 149.

adlandırılmaktadır. Mukayyet vekalet türünde, vekalet konusunun da müvekkilin amacının gerçekleşmesine imkan verecek derecede belli ve bilinir olması şartı aranır.⁵⁷ Bu minvalde, verilen vekalet kapsamında, evsafi belirlenmiş olan mal katılım finans kurumu adına alınmış olmaktadır.⁵⁸ Dolayısıyla, vekile ait yetkinin kapsamı öncelikle müvekkilin vekalet akdinin kurulması esnasında açıkladığı iradesinden anlaşılır. Buna göre, sınırlı vekalette vekil her türlü kayıt ve şarta uymak zorundadır. Vekil, belirlenmiş olan mal, mekan veya zaman ile ilgili sınırlar içerisinde hareket etmek durumundadır.⁵⁹ Katılım finans kurumunun belli bir malı satın alması için müşteriye vekil tayin ettiği işlemler mukayyet vekalet kapsamında değerlendirilmektedir. Bu kapsamda, vekaletin müşteri tarafından doğru bir şekilde kullanılıp kullanılmadığı, fikhi denetimin saha çalışmasında detaylıca incelenmelidir.

Murabaha akdinin en belirgin özelliklerinden bir tanesi olan malın maliyetinin ve üzerine eklenen fazlalığın alıcıya bildirilmesi hususu, fikhi denetimin saha çalışmasında inceleme noktalarından bir tanesidir. Çünkü önceki başlıklarda belirtildiği üzere murabaha güvене dayalı satım akitlerindedir. Buna bağlı olarak, katılım finans kurumunun, müşterisine murabaha yöntemiyle satacağı malın vadeli alınıp alınmadığı, eklenecek kârın ne kadar olduğu konusunda bilgilendirmesi ve eklenecek masraf tutarını detaylıca açıklaması gerekir.⁶⁰ Buradaki maliyet satıcının varlığı edinirken ve varlığı alıcıya teslim ederken yaptığı harcamalar anlamına gelen doğrudan masrafları içerebileceği gibi ticari örf tarafından kabul edilen muteber masrafları da içerebilir.⁶¹ Söz konusu bilgilendirme, murabaha satış sözleşmesinin imzalanma aşamasında yapılmalıdır.⁶² Murabaha akdine konu malın maliyetinin müşteri tarafından bilinmesi, işlemin sahih bir murabaha

⁵⁷ Bilal Aybakan, "Vekalet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 22 Şubat 2024).

⁵⁸ Heyet (AAOIFI), *el-me'âyîru's-şer'îyye*, 211.

⁵⁹ Aybakan, "Vekalet".

⁶⁰ Heyet (AAOIFI), *el-me'âyîru's-şer'îyye*, 213; TKBB, *Murâbaha Standardı*, 4; Cebeci, *Modern İslam İktisadı Literatüründe Murabaha Tartışmaları*, 33 ; Muhammad Yunas Ali - Farooq Hassan, "The Study of Potential Shariah Non-Compliance Risks in Murabahah Along with their Risk Management", *Journal of Finance & Economics Research* 4/1 (2019), 48.

⁶¹ BNM, *Shariah Standards And Operational Requirements*, 11.

⁶² Heyet (AAOIFI), *el-me'âyîru's-şer'îyye*, 213.

işlemi olmasının şartıdır.⁶³ Dolayısıyla fıkhi denetim faaliyetinde, gerçekleşen her bir murabaha işleminde bu şartın yerine getirilip getirilmediği incelenmesi gereken bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

Murabaha işleminde akde konu malın, vadeli satışa uygun olup olmaması hususu diğer bir denetim noktasıdır. Katılım finans kurumlarında murabaha işlemi genellikle malın peşin alınıp vadeli satılması şeklinde icra edilmektedir. Bu durumda malın İslam hukukunda vadeli satışa uygun olarak kabul edilen bir mal olması, sarf işlemine konu olan altın, gümüş veya para olmaması gerekir.⁶⁴ Altın, gümüş veya paranın alım satımına konu edilmesi durumunda, araya hiç vade girmeksizin bedellerin karşılıklı olarak peşin teslim edilmesi gerektiği için murabaha akdine konu edilmesi uygun görülmez.⁶⁵

Diğer taraftan, yapım aşamasında olup henüz tamamlanmamış varlıklar da yapımları tamamlanmadan önce murabahaya konu olamaz. Çünkü bir malın murabahaya konu olabilmesi için malın tam anlamıyla ortaya çıkmış olması gerekir. Ancak böyle bir varlık, mevcut haliyle satılıp müşteri tarafından kabz edilirse bu sakınca ortadan kalkar.⁶⁶ Dolayısıyla murabaha işlemine konu olan varlık İslam hukuku tarafından değeri tespit edilebilir, tanımlanabilir ve teslim edilebilir durumda değilse ve halihazırda var olan ve satıcı tarafından sahip olunan bir varlık değilse murabaha yoluyla finanse edilmesi uygun görülmez.⁶⁷

Murabahaya konu malın nihai alıcıya satışının tamamlanıp tamamlanmadığının incelenmesi, murabaha akdine özgü denetim noktalarından biridir. Katılım finans kurumunun gerçekleştirdiği finansal murabaha işlemindeki son aşama olan nihai alıcıya satış işlemi aşaması, bu ticaretin sağlıklı bir zeminde yapıldığını gösteren bir merhaledir. Çünkü bu

⁶³ TKBB, Murâbaha Standardı, 11.

⁶⁴ Heyet (AAOIFI), *el-me'âyîru's-şer'ıyye*, 205; TKBB, *Murâbaha Standardı*, 5; Yunas Ali - Hassan, "The Study of Potential Shariah Non-Compliance Risks in Murabahah Along with their Risk Management", 48.

⁶⁵ Heyet (AAOIFI), *el-me'âyîru's-şer'ıyye*, 226.

⁶⁶ TKBB, Murâbaha Standardı, 14. ;BNM, Shariah Standards And Operational Requirements, 9.

⁶⁷ BNM, Shariah Standards And Operational Requirements, 9.

aşama, söz konusu kurumlar tarafından satın alınan varlığın kendi mülkiyetinden nihai alıcının mülkiyetine intikalini ifade etmektedir. Malın nihai müşteriye satışının gerçekleşmesi aynı zamanda murabaha işleminin tamamlandığını da göstermektedir. Söz konusu malın satışının yapılmaması, malın mülkiyetinin katılım finans kurumu üzerinde olduğunu gösterir. Bu nedenle böyle bir işleme binaen tahsilat yapılması da ticaret tamamlanmadığı için mümkün değildir. Dolayısıyla, fıkhi denetim faaliyetinde bu aşamanın tamamlanıp tamamlanmadığının incelenmesi önem arz etmektedir.

Katılım finans kurumunun, murabaha konusu malın mülkiyetini devraldıktan sonra satışını müşteriye yapmaması, murabaha işleminin henüz tamamlanmadığını göstermektedir.⁶⁸ Dolayısıyla murabaha işlemine konu varlığın mülkiyetinin, alıcıya fiili olarak aktarılması gerekir.⁶⁹ Katılım finans kurumu bu satış işlemi doğrudan yapabilir. Bununla beraber kurallarına uymak şartıyla SMS, e-posta gibi günümüz modern iletişim araçlarından herhangi birisini kullanmak suretiyle karşılıklı icab ve kabulde bulunarak işlemi tamamlayabilir.⁷⁰ İslam hukukunda mülkiyetin yasal tescili olmasa bile, alım satım işleminin yapıldığına dair bir delil ile desteklenmesi kaydıyla, geçerli bir alım satım sözleşmesinin yapılmasıyla mülkiyet naklinin gerçekleşeceği kabul edilir.⁷¹

Murabaha Akdine Yönelik Denetime Konu Hususlar

Nihai alıcı ile ilk satıcı arasında muvazaanın olup olmadığının incelenmesi
Akde konu malın, önceden müşteri tarafından satın alınıp alınmadığının incelenmesi
Mal alım vekaletinin verilmiş olup olmadığının incelenmesi
Alım için verilen mukayyet vekaletin, akit konusu dışındaki varlıklar için kullanılıp kullanılmadığının incelenmesi
Akde konu malın maliyetinin ve kârının müşteriye bildirilip bildirilmediğinin incelenmesi

⁶⁸ Heyet (AAOIFI), *el-me'âyîru's-şer'ıyye*, 212.

⁶⁹ BNM, Shariah Standards And Operational Requirements, 9.

⁷⁰ Heyet (AAOIFI), *el-me'âyîru's-şer'ıyye*, 209. ; TKBB, Murâbaha Standardı, 6.

⁷¹ BNM, Shariah Standards And Operational Requirements, 9.

Murabaha işlemine konu malın, vadeli satışa uygun olup olmadığının incelenmesi
Murabahaya konu malın nihai alıcıya satışının tamamlanıp tamamlanmadığının incelenmesi

1.2.2. Sarf Akdine Yönelik Denetime Konu Hususlar

Katılım finans kurumlarında yaygın olarak kullanılan akitlerden olan sarf akdi, şartlarının doğru bir şekilde uygulanıp uygulanmadığının belirlenmesi açısından fihhi denetimin odaklanması gereken diğer bir akit türüdür. Sözlükte "savmak, çevirmek, harcamak, değiştirmek, nakletmek, altın parayla gümüş parayı değiştirmek, bir paranın değerine üstün olması" gibi manaları barındıran sarf kelimesi, fıkhıta paranın para ile mübadelesini konu edinen akdi ifade etmek için kullanılır.⁷² İslam'ın ilk dönemlerinde altın ve gümüşün takas edilmesi işlemleriyle sınırlı olan sarf akdi, daha sonra para işlevi gören diğer metalleri de kapsam alanına dahil etmiştir. Günümüzde ise sarf akdi, altın, gümüş ve diğer metalleri konu edinen değişimin ötesine geçerek ağırlıklı olarak kağıt para kapsamındaki döviz alım satım işlemlerine kaymış durumdadır.⁷³ Fıkhı denetim faaliyetinde söz konusu şartların yerine getirilip getirilmediğinin belirlenmesi için öncelikle bu denetim noktalarının tespit edilmesi yerinde olacaktır.

Sarf akdine dayalı döviz alım satım işlemlerinde denetime konu ilk husus, bedellerin peşin olarak ödenmiş olup olmadığıdır. Bedellerin her ikisinin de paradan ibaret olduğu sarf akdi, faize bulaşmaya meyyal bir yapıdadır. Dolayısıyla da faiz yasağına bulaşmadan döviz ticaretinin gerçekleştirilmesi, sarf akdiyle ilgili fıkhı doktrininin özünü oluşturmaktadır.⁷⁴ İslam hukukçuları, bir döviz işleminin meşru olabilmesi için öncelikle bedellerin, taraflar birbirinden ayrılmadan önce peşin olarak (hükmi veya hakiki) teslim edilmesi gerektiğini kabul etmiştir.⁷⁵ Akit taraflarının aynı mecliste bedelleri peşin olarak kabzetmesi, ayrı cinsten iki

⁷² Aybakan, "Sarf".

⁷³ Aybakan, "Sarf".

⁷⁴ Aybakan, "Sarf".

⁷⁵ Heyet (AAOIFI), *el-me'âyîru'ş-şer'ıyye*, 55.

para arasındaki değer farkının her an değişime açık olması sebebiyle veresiye faizine (ribe'n-nesie) düşmemek ve taraflar arasında nizaya (çekişmeye) neden olmamak için şart koşulmuştur. Bir cinsin cinsiyle veya başka cinsle değişimini konu edinen her iki sarf türünde de bu şart gerekli görülmüştür.⁷⁶

Aynı cinsteki bedellerin aynı miktarda mübadele edilip edilmediği, denetime konu ikinci husustur. Sarf akdinde bedellerin peşin olmasının yanında aynı cins para birimlerinin birbiri ile mübadelesi durumunda eşitlik/denklik bulunması diğer bir şart olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna göre aynı cins kağıt ve madeni paralar birbirleriyle değiştirilirken (para bozdurulurken) birbirine mütemasil yani denk olması gerekmektedir.⁷⁷ Bu durum, faiz yasağını düzenleyen hadislerde belirtilmiştir. İlgili hadiste altın ve gümüş kendi cinsiyle mübadele edilecekse bedellerin peşin olmasının yanı sıra eşit miktarda olması gerektiği vurgulanmıştır.⁷⁸ Bunun sebebi ise fazlalık faizine bulaşmama düşüncesidir. Çünkü hadislerden anlaşıldığına göre aynı cins para birimlerinin veya malların birbiriyle peşin mübadelesinde bedellerden birinin diğerinden fazla olması fazlalık faizini ortaya çıkarmaktadır. Nicelik olarak ölçülebilen bu fazlalık, mallar arasındaki kalite, ayar veya işçilik farkından dolayı olsa bile fazlalık faizi kapsamına girmektedir.⁷⁹

Sarf akdine özgü denetime konu üçüncü husus bedellerin herhangi bir yolla teslim edilip edilmediğinin incelenmesidir. Diğer bir deyişle, mübadele edilen bedellerin tarafların zilyetliğine geçip geçmediğidir. İslam hukukunda teslim, hakiki anlamda olabileceği gibi hükmi de olabilmektedir. Hakiki teslim, alım satım konusu şeyin elden teslim alınması sonucunda gerçekleşmekte iken hükmi teslim, fiziki anlamda teslim bulunmasa bile tarafların akit konusu üzerinde tasarrufta bulunabilmelerine imkan sağlamaları sonucunda gerçekleşmektedir.⁸⁰ Çünkü burada satıcı tarafından para biriminin teslimatının, şer'i açıdan izin verilen herhangi bir mekanizma

⁷⁶ Aybakan, "Sarf".

⁷⁷ Heyet (AAOIFI), *el-me'âyîru's-şer'îyye*, 55.

⁷⁸ Aybakan, "Sarf".

⁷⁹ İsmail Özsoy, "Faiz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 22 Şubat 2024).

⁸⁰ Heyet (AAOIFI), *el-me'âyîru's-şer'îyye*, 57; Bank Negara Malaysia (BNM), *Bai' al-Sarf (Currency Exchange)*, (Malezya: Bank Negara Malaysia, 11 Nisan 2018.), 6.

yoluyla (yaygın ticari uygulamalar dahil) gerçekleştirilmesi üzerine, örneğin alıcının para birimine erişim imkanının oluşması ve para biriminin mülkiyetinden doğan riskleri üstlenmesi gibi, alıcı, mübadele edilen para biriminin zilyetliğini üzerine almış olacaktır.⁸¹ Dolayısıyla, bedellerin peşin ödenmesi şartı koşulan sarf akdinde, bu teslimin hükmi veya fiziki olarak yapılıp yapılmadığı fıkhi denetimin inceleme konularından birini oluşturmaktadır.

Diğer bir denetim noktası ise, hükmi kabz ile teslim edilen paranın, talep edilmesi durumunda fiziken teslim edilip edilmediğinin incelenmesidir. İslam hukukçuları, paranın banka tarafından müşteri hesabına aktarılmasını hükmi kabz olarak kabul etmektedir.⁸² Bu durumda alışveriş neticesinde müşteri hesabına geçen bedel üzerinde başkasının tasarruf hakkı kalmamakta, müşteri bu tutar üzerinde istediği şekilde tasarruf hakkına sahip olmaktadır.⁸³ Katılım finans kurumunun, döviz alışverişi sonucunda ilgili tutarın sadece kaydi olarak hesaba geçmesinden sakınması gerekmektedir. Zira böyle bir işlem, bünyesinde fiziken bulunmayan bir para birimini sattığı için uygun olmayacaktır.⁸⁴ Bu bilgiler neticesinde, döviz satın alan müşteri, söz konusu dövizini hükmi kabz ile teslim almış sayılmaktadır. Dolayısıyla müşteri hesabında bulunan tutar üzerinde tam tasarruf yetkisine sahip olacağı için dilediği zaman hesaptan çekme yetkisine de sahiptir. Bu durumda katılım finans kurumunun müşteriye hükmen teslim ettiği, fiilen bünyesinde bulundurduğu parayı, müşterinin talep etmesi durumunda fiziken teslim etmesinin bir gereklilik olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Mülkiyette bulunmayan paraların alım-satımının yapılıp yapılmadığının incelenmesi, başka bir denetim noktasıdır. Sarf akdinde müşterinin malik olduğu paradan daha fazla hacim ve miktarda döviz ticareti yapması İslam

⁸¹ BNM, Bai`al-Sarf (Currency Exchange), 6.

⁸² Arif Atalay, *İslam Hukukunda Kabz*, (Konya: T.C. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012), 160.

⁸³ Cemil Liv, "İnternet Bankacılığı Aracılığıyla Gerçekleştirilen Sarf Akdinin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2019), 55.

⁸⁴ Şevket Topal - Önder Arık, "Elektronik Transfer Sistemleri Aracılığıyla Yapılan Altın Alım Satım İşlemleri", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (2021), 25.

hukuku açısından uygun görülmemektedir. Genellikle bu tür işlemler, işlem yapılan kurumun müşteriye kaldıraç etkisi ile işlem yapma olanağı tanınması gibi birtakım avantajlar sunması yoluyla gerçekleşmektedir.⁸⁵ İslam hukukunda bu durum, mülkiyette bulunmayan bir para ile alım satım yapmak anlamına gelmektedir.⁸⁶ Elde olmayan, satın alınmamış paranın satılması (madûmun satışı) fiili teslim veya hükmi teslim durumu bulunmadığı için fakihler tarafından uygun görülmemektedir. Çünkü klasik fıkıh doktrininde yer alan temel ilkelerden biri de “madumun satışı batıldır” ilkesidir.⁸⁷ Buna göre, fıkhi denetim faaliyetinde, mülkiyette olmayan paranın satışının gerçekleşip gerçekleşmediği önemli bir denetim konusu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sarf işleminde denetime konu diğer bir husus, vaadleşmeye dayalı döviz işlemlerinde vaadin her iki tarafı bağlayıcı olup olmadığıdır. Vaadleşme, tarafların, belirli veya belirli olmayan ileri bir tarihte döviz alım satımı yapmak üzere birbirine bağlayıcı olmayan söz vermeleridir.⁸⁸ Döviz alım satım işlemlerinde bedellerin peşin olması şartının bulunması sebebiyle bedelleri vadeli olan bir sarf akdinin İslam hukukunda uygun görülmediği yukarıda belirtilmişti. Yine bu tür işlemlerde vadeli sarf akdi anlamı taşıyacağı için her iki tarafı da bağlayıcı nitelikte olan vaadleşme, fakihlerin çoğuna göre meşru görülmemiştir. Çünkü döviz mübadelesi için her iki tarafı da bağlayıcı olan vaadleşme, akit (sözleşme) yapmaya benzemekle birlikte bedeller peşin olarak teslim edilmemektedir.⁸⁹ Dolayısıyla katılım finans kurumunun vaadleşmeye dayalı gerçekleştirdiği altın ve döviz alım-satımı gibi işlemlerinde, vaad sözleşmesinin tarafları bağlayıcı nitelikte olup olmadığı fıkhi denetime konu hususlardan biridir.

⁸⁵ Heyet (AAOIFI), *el-me'âyîru's-şer'ıyye*, 60.

⁸⁶ Heyet (AAOIFI), *el-me'âyîru's-şer'ıyye*, 69.

⁸⁷ Topal - Arık, “Elektronik Transfer Sistemleri Aracılığıyla Yapılan Altın Alım Satım İşlemleri”, 25.

⁸⁸ Servet Bayındır, “Finansal Türev Varlıklar ve Bu Varlıklar Üzerine Yapılan Sözleşmelerin Fıkhi Tahlili”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12 (2005), 71.

⁸⁹ Heyet (AAOIFI), *el-me'âyîru's-şer'ıyye*, 68.

Sarf Akdine Yönelik Denetime Konu Hususlar

Bedellerin peşin olarak ödenmiş olup olmadığının incelenmesi
Aynı cinsteki bedellerin aynı miktarda mübadele edilmiş olup olmadığının incelenmesi
Bedellerin herhangi bir yolla teslim edilip edilmediğinin incelenmesi
Hükmi kabz ile teslim edilen paranın, talep edilmesi durumunda fiziken teslim edilip edilmediğinin incelenmesi
Mülkiyette bulunmayan paraların alım-satımının yapılıp yapılmadığının incelenmesi
Vaade dayalı döviz işlemlerinde vaadin her iki tarafı bağlayıcı olup olmadığının incelenmesi

1.2.3. Karz Akdine Yönelik Denetime Konu Hususlar

Karz kelimesi, sözlükte "kesip koparmak, karşılık vermek", mekanla ilgili kullanıldığında "çaprazından dolaşım gitmek" gibi anlamlara karşılık gelmektedir. Terim olarak ise "geri ödenmek üzere verilen mal veya birine ödünç verme" anlamına gelmektedir.⁹⁰ Dolayısıyla karz, piyasada emsali bulunan standart bir malın (misli) mülkiyetini, emsalini daha sonra iade etme yükümlülüğünü üstlenen kişiye devretmek şeklinde tarif edilebilir.⁹¹ Standart mal diğer bir deyişle misli mal, ölçü (mekilat), tartı (mevzûnat), uzunluk (mezrûat) ve sayı (adediyyat-ı mütekaribe) ile mübadele edilebilen mallar ile para gibi aynı türe ait olup birimleri arasında fiyatı etkileyecek kadar farklılık bulunmayan, dikkate alınır bir fark olmadığı için birbirinin yerine geçebilen mallardır.⁹² Dolayısıyla misli bir malın karz verilmesi sonucunda, borçlunun bu malı tam ve eksiksiz olarak geri ödeme yükümlülüğü ortaya çıkmaktadır.⁹³

⁹⁰ H. Yunus Apaydın, "Karz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 23 Şubat 2024).

⁹¹ Heyet (AAOIFI), *el-me'âyîru'ş-şer'ıyye*, 521.

⁹² Heyet (AAOIFI), *el-me'âyîru'ş-şer'ıyye*, 538.

⁹³ BNM, Shariah Standards And Operational Requirements, 329. .

İslam hukukunda müstakil bir akit türü olarak yer alan ve literatürde ayrıntılı bir şekilde incelenen karz, tanım ve mahiyeti, kuruluş şartları, tarafların hak ve yükümlülükleri, faizle ilişkisi gibi farklı yönleriyle doktrinde kendine genişçe yer bulmuştur.⁹⁴ Fıkıh doktrininde önemli bir yer tutmakla beraber katılım finans kurumlarında da geniş uygulama sahası bulunan karz akdi, fikhi denetimin odaklanması gereken diğer önemli bir akit türüdür. Dolayısıyla karz akdinin sıhhatli bir şekilde fikhi denetiminin yapılabilmesi için öncelikle denetim noktalarının belirlenmesi yerinde olacaktır.

Buna göre denetime konu ilk husus, karz sözleşmesine konu malın misli mallardan (tüketilebilen) olup olmamasının incelenmesidir. Karz akdinde, karz alan taraf, akit konusu malı kabzettiği anda mülk edinmiş olmaktadır. Akde konu malın, mütekevvin ve belirli olmasının yanında misli olması da şarttır. Dolayısıyla karz alan taraf, bu malın emsalini sahibine geri ödemekle yükümlü olurken ilgili malın emsali, zimmetinde borç olarak yer kaplamaktadır.⁹⁵ Ayrıca karz akdinde borçlunun, akit konusunu her zaman ve her koşulda borç verene geri ödeme yükümlülüğü de bulunmaktadır.⁹⁶ Buna bağlı olarak, karz konusunun misli mallardan olmasının sebebi, bu tür malların, emsalini geri ödemenin mümkün olduğu mallardan olmasıdır. Buna ilaveten, bu tür mallar, gasp veya telef durumlarında da misliyle tazmin edilebilmektedir.⁹⁷ Dolayısıyla daha çok tüketilerek kendisinden yararlanılan ve piyasada emsali bulunan mallar karz akdinin konusu olarak değerlendirilmiştir. Karz akdinin sadece misli mallar için uygun görülüp kıyemi mallarda uygun görülmemesi, emsalin iade edilebilmesi olgusunun, karzın mahiyetini oluşturması, geri ödenmesi durumunda misli mallar arasında tarafları nizaya götürecek derecede bir farklılık bulunmaması sebebiyle kolaylıkla teslim edilebilmesi şeklinde açıklanmaktadır.⁹⁸

Karz akdine yönelik fikhi denetime konu ikinci inceleme noktası, karz veren taraf lehine menfaat içeren bir şart bulunup bulunmadığıdır. Karz akdinde karz veren taraf lehine şart koşulan herhangi bir menfaat faiz olarak

⁹⁴ Apaydın, "Karz".

⁹⁵ Heyet (AAOIFI), *el-me'âyîru's-şer'ıyye*, 521.

⁹⁶ BNM, Shariah Standards And Operational Requirements, 330.

⁹⁷ Heyet (AAOIFI), *el-me'âyîru's-şer'ıyye*, 531.

⁹⁸ Apaydın, "Karz".

değerlendirildiği için İslam uleması bu menfaati uygun görmemiştir.⁹⁹ Söz konusu menfaat, karz veren tarafın, karz sözleşmesinde şart koşarak bu sözleşmeye bağlı sağladığı ek fazlalık ve yarar olarak tanımlanmaktadır. Bu menfaat, maddi olabileceği gibi manevi de olabilir.¹⁰⁰ Dolayısıyla karz akdi, borç veren lehine sözleşmeden kaynaklı herhangi bir fayda temin etmemelidir.¹⁰¹ Evini kendisine satması veya fazlasıyla iadede bulunması şartıyla birine borç vermek buna örnek olarak verilebilir. İslam hukukunda ilke olarak karz verene menfaat şartını içeren bir karz akdi ribe'l-kuruz olarak değerlendirilmiş olup uygun görülmemiştir.¹⁰² Diğer taraftan karz akdi kurulurken şart koşulmamışsa ve şart koşma anlamına gelen bir örf bulunmuyorsa, sözleşme konusunun nakit veya başka bir mal olmasına bakılmaksızın, geri ödemenin daha iyisiyle (nitelikte fazlalık), daha çoğuyla (miktarla fazlalık), başka bir mal eklenerek veya başka bir şeyin kullanım hakkı verilerek yapılmasında beis görülmemiştir.¹⁰³

Bununla beraber, ödünç alınan misli malın değerinin akdin gerçekleşmesinden sonra herhangi bir sebeple artması veya eksilmesi durumunda ödemenin nasıl yapılacağı konusu da karz işlemlerinde üzerinde durulması ve incelenmesi gereken diğer bir husustur. Klasik kaynaklarda paranın altın karşısındaki değerinin değişmesi durumunda İmam Ebu Hanife (r.a.) ile klasik dönem fakihlerinin çoğunluğu her halükarda mislin iadesinin gerektiğini belirtmiş ancak İmam Ebu Yusuf (r.a.), paranın kabz günündeki kıymetinin verilmesi gerektiği görüşünü savunmuştur. Hanefi mezhebi içerisinde İmam Ebu Yusuf'un (r.a.) görüşü ağırlıklı olarak tercih edilen görüş olmuştur.¹⁰⁴ Dolayısıyla, karz verilen paranın, geri ödeme günündeki varsa değer kaybının alınması, karz tutarına ilave bir menfaat olarak değerlendirilmemiştir.

Üçüncü denetim noktası, karz akdiyle birlikte ıvazlı (bedelli) akitlerden birini yapma şartının bulunup bulunmadığının incelenmesidir. İslam

⁹⁹ Heyet (AAOIFI), *el-me'âyîru's-şer'ıyye*, 522.

¹⁰⁰ Heyet (AAOIFI), *el-me'âyîru's-şer'ıyye*, 538.

¹⁰¹ BNM, Shariah Standards And Operational Requirements, 331.

¹⁰² Apaydın, "Karz".

¹⁰³ Heyet (AAOIFI), *el-me'âyîru's-şer'ıyye*, 522.

¹⁰⁴ Apaydın, "Karz".

bilginleri, karz akdiyle birlikte alım satım veya kira gibi bedelli akitlerden birini yapma şartı ileri sürülmesini uygun görmemişlerdir.¹⁰⁵ Çünkü karz akdiyle birlikte bedelli bir akit yapma şartının koşulması, ya karz ve satış sözleşmelerini tek bir sözleşmede birleştirecek ya da bedelli olan akitte avantajlı bir fiyat verilmesi gibi karza ek olarak bir menfaat sağlamaya yol açacak veyahut karz işlemi asıl amacından saptırarak karz akdine birleşik olarak bedelli akitlerden birinin yapılması suretiyle aslen bedelsiz olan karz akdini, asli yapısından yani bedelsiz yardımlaşma esaslı akit oluşundan uzaklaştıracaktır. Böyle bir durumun gerçekleşmesi durumunda hem karz akdi hem de ona bitişik olan bedelli akit batıl yani geçersiz sayılacaktır.¹⁰⁶

Karz veren tarafın, fiili masraflar dışında ücret alıp almadığının incelenmesi, denetime konu diğer bir husustur. Karz işleminde gerçekleşen fiili masraflar dışında ilave bir fazlalık faiz olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla, karz işleminde fiili masraflar hesaplanırken, bu tür bir faize yol açılmaması için titiz bir şekilde hareket edilmelidir.¹⁰⁷ Karz akdinden kaynaklı gerçek masrafların ise ilave bir fazlalık olarak görülmediği için karz alan taraftan alınmasında beis görülmemiştir.¹⁰⁸ Diğer taraftan, borç verenin, karz akdi ile ilgili belirlenmiş hizmetleri, faydaları, olanakları veya imtiyazları sağlamak için ücret talep etmesi de uygun görülmez. Çünkü bunlar genel olarak sunulan hizmet olarak kabul edilir. Ancak bu imkanları sağlarken meydana gelen karz işlemine yönelik oluşan doğrudan masrafları karşılamak için ücret talep edilmesi uygun görülmüştür. Dolayısıyla söz konusu tutar, tanımlanan hizmetlerin, faydaların, olanakların veya imtiyazların farklı türlerine göre değişebilmekte iken akit taraflarınca kararlaştırılması ve sabitlenmesi gerektiği üzerinde durulmuştur.¹⁰⁹

Karz Akdine Yönelik Denetime Konu Hususlar

Karz sözleşmesine konu malın misli mallardan (tüketilebilen) olup olmadığına incelenmesi
--

¹⁰⁵ Heyet (AAOIFI), *el-me'âyîru's-şer'ıyye*, 523.

¹⁰⁶ Heyet (AAOIFI), *el-me'âyîru's-şer'ıyye*, 532.

¹⁰⁷ Heyet (AAOIFI), *el-me'âyîru's-şer'ıyye*, 523.

¹⁰⁸ Heyet (AAOIFI), *el-me'âyîru's-şer'ıyye*, 534.

¹⁰⁹ BNM, Shariah Standards And Operational Requirements, 332.

Karz veren taraf lehine menfaat içeren bir şart bulunup bulunmadığının incelenmesi
Karz akdiyle birlikte ivazlı akitlerden birini yapma şartının bulunup bulunmadığının incelenmesi
Karz veren tarafın, fiili masraflar dışında ücret alıp almadığının incelenmesi

1.2.4. Mudârahe Akdine Yönelik Denetime Konu Hususlar

Sözlükte “yol tepmek” anlamındaki “darb fi'l-arz” deyiminde geçen darb kelimesinden türetilen mudârahe akdi, terim olarak, bir tarafın sermaye, diğer tarafın söz konusu sermayeyi işletmek suretiyle emek ortaya koyması ile kurulan ortaklık türüdür.¹¹⁰ Diğer bir deyişle, mudârahe, iki veya daha fazla kişinin, kâr elde etmek amacıyla sermayelerini, emeklerini veya zimmetlerindeki yükümlülüklerini birleştirerek ortaklık kurmasıdır.¹¹¹ Birden fazla sermayedarın olduğu mudârahe akdinde, sermaye sahipleri, vade tarihinden önce ortaklıktan çıkılması durumunda, kârın belirli bir kısmı üzerindeki hakkından feragat etmeyi ve ortaklığa katılım öncesi mevcut olan sorumlulukları üstlenmeyi kabul etmektedir.¹¹² Ancak mudârahe akdi emanet ilişkisine dayanmakta olduğundan emek sahibi yani mudarib, kendisine emanet edilen mudârahe varlığını yönetmesi sonucunda zarar oluşmuşsa, haksız fiil, ihmal veya belirlenen şartların ihlal edilmesi sonucu ortaya çıkan zararlar dışında oluşan kayıptan sorumlu olmaz.¹¹³ Kâr durumunda ise taraflar arasında akit kurulurken belirlenen paylaşım oranına göre paylar dağıtılır. Kârın oran olarak belirlenmesi mudârahe akdinin sıhhatli kurulması açısından gerekli görülmüştür.¹¹⁴

Mudârahe akdi, bağlayıcı değildir. Çünkü mudârahe akdinde emek sahibi sermayedarın vekili konumundadır.¹¹⁵ Dolayısıyla taraflardan biri

¹¹⁰ Cengiz Kallek, “Mudârahe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 23 Şubat 2024). ; Kalkan, Cemal. *Faizsiz Bankacılıkta Mudârahe ve Kâr*, s. 35-40, İstanbul: İnsan yayınları, 2022

¹¹¹ Heyet (AAOIFI), *el-me'âyîru's-şer'iyye*, 390.

¹¹² BNM, Shariah Standards And Operational Requirements, 47.

¹¹³ BNM, Shariah Standards And Operational Requirements, 46.

¹¹⁴ Kallek, “Mudârahe”,

¹¹⁵ Heyet (AAOIFI), *el-me'âyîru's-şer'iyye*, 384.

dilediği zaman akdi feshetme yetkisine sahiptir. Ancak emek sahibinin sermayeyi işletmeye başlaması durumunda akit, akde konu faaliyetler sona ererek kâr paylaşımı yapılmaya kadar bağlayıcı olmaktadır. İkinci olarak, taraflar, vade doluncaya kadar mudârabeye ortaklığını feshetmeyeceğine dair vaatte bulunursa tarafların bu vaadinde durması gerekli görülmektedir. Çünkü vaatten cayarak ortaklığın sona erdirilmesi, ortaklık faaliyetlerinin de ortaklık süresi içerisinde son bulmasına neden olur.¹¹⁶

Mudârabeye akdinin yürütülebilmesi ve emek sahibinin mudârabeyeyle ilgili tasarrufları gerçekleştirebilmesi için sermayenin tamamının veya bir kısmının emek sahibine teslim edilmesi ya da ona sermaye üzerinde tasarrufla bulunabilme imkanının verilmesi gerekli görülmektedir. Dolayısıyla emek sahibi veya üçüncü taraflardaki alacakların mudârabeye sermayesi olarak kullanılması uygun görülmez.¹¹⁷ Mudârabeye akdinde diğer önemli bir nokta, emek sahibinin, uygun ve gerekli gördüğü açık bir maslahat olmadıkça malları emsal bedelin altında bir bedel karşılığında satma ve emsal bedelin üzerinde bir bedel karşılığında alma yetkisinin bulunmamasıdır.¹¹⁸

İslam hukukunda geniş bir yer tutan mudârabeye akdi, mutlak mudârabeye ve mukayyet mudârabeye olarak ikiye ayrılır. Mutlak mudârabeye, sermaye sahibinin, mudârabeye işlemlerinin yürütülmesi konusunda emek sahibini herhangi bir kayıt ile sınırlandırmadan mutlak yetki verdiği mudârabeye çeşididir. Mukayyet mudârabeye ise sermaye sahibi tarafından ortaklığın yürütüleceği yer veya ortaklık konusu hakkında emek sahibinin sınırlandırıldığı mudârabedir.¹¹⁹ Her iki türde de sermayenin telef veya helak olması durumunda ortaklık son bulur.¹²⁰

Mudârabeye akdine bağlı işlemlerin denetiminde incelenmesi gereken en önemli hususlardan biri emek sahibinin diğer bir deyişle işletmecinin, sermayeyi ve oluşacak olan kârı sermaye sahibine karşı garanti edip

¹¹⁶ Heyet (AAOIFI), *el-me'âyîru's-şer'îyye*, 380; Halitoğlu, "Yatırım Araçlarının Fikhi Niteliği", 149-150.

¹¹⁷ Heyet (AAOIFI), *el-me'âyîru's-şer'îyye*, 372.

¹¹⁸ Heyet (AAOIFI), *el-me'âyîru's-şer'îyye*, 376.

¹¹⁹ Heyet (AAOIFI), *el-me'âyîru's-şer'îyye*, 371.

¹²⁰ Heyet (AAOIFI), *el-me'âyîru's-şer'îyye*, 376.

etmediğidir. Çünkü mudârabе akdi, güven/emanet anlayışına dayalıdır. Dolayısıyla emek sahibi sermayeyi emanetçi olarak tutmaktadır. Bu durumda esas itibariyle emek sahibinin sermayeyi tazmin etme yükümlülüğü bulunmamaktadır. Ancak güven esaslı akitlerin şartlarına aykırı davranıp mudârabе sermayesini kasıt ve kusurlu olarak zayi ederse veya mudârabе sözleşmesinde ileri sürülen kayıtlara aykırı hareket ederse sermayeyi tazminle yükümlü olur.¹²¹

Sermayenin garanti edilememesinin yanı sıra gerçekleşecek olan faaliyetlerden kâr edileceği hususunda garanti verilmesi de uygun görülmemektedir. Emek sahibi kasıt veya kusuru bulunmadığı sürece hiçbir parasal zarara katlanmakla yükümlü değildir. Faaliyetlerin nihayete ermesi ve masrafların sermayeden ayrıştırılması sonucunda kâr elde edilmişse bu kar, taraflar arasında kararlaştırılan yöntemle göre pay edilir.¹²² Mudârabе akdinde kâr ise ya ortaklığa ait varlıkların fiili tasfiyesine dayalı olarak ya da varlıkların, belli bir yöntemle değer tespiti ile makul bir kâr tahakkuk yöntemine dayalı olarak tahakkuk eder.¹²³ Buna göre, emek sahibi, mudârabenin güvene dayalı olması ve bu ortaklıkta vekil vasfıyla hareket etmesi sebebiyle elinde bulunan malın kasıt veya kusur olmadan helak veya telef olması durumunda gerek sermaye üzerinde gerekse kâr üzerinde herhangi bir parasal zararın tazmin sorumlusu olmaz.¹²⁴ Bu durumda emek sahibinin kasıt, kusur veya ihmal yok ise harcamış olduğu emek ve zaman dışında herhangi bir maddi zarara katlanmaması gerekir.¹²⁵

Diğer bir denetim noktası, emek sahibinin, ortaklık kurulurken kâr olarak maktu bir tutar belirleyip belirlemediğinin incelenmesidir. Mudârabenin kârı, piyasa eğilimleri veya uygulamaları tarafından kabul edilebilir bir usule dayanılarak belirlenen ve sermayeye ilave olarak ortaya çıkan değer olarak

¹²¹ Heyet (AAOIFI), *el-me'âyîru's-şer'iyye*, 370; BNM, Shariah Standards And Operational Requirements, 46.

¹²² Heyet (AAOIFI), *el-me'âyîru's-şer'iyye*, 373.

¹²³ BNM, Shariah Standards And Operational Requirements, 53.

¹²⁴ Heyet (AAOIFI), *el-me'âyîru's-şer'iyye*, 384; BNM, Shariah Standards And Operational Requirements, 54.

¹²⁵ Halitoğlu, "Yatırım Araçlarının Fikhi Niteliği", 147.

tarif edilmektedir.¹²⁶ Dolayısıyla, mudârabeye akdinin kuruluş aşamasında taraflarından birinin lehine sabit bir kâr tutarının şart koşulması veya diğer tarafın kardan mahrum olmasının kararlaştırılması uygun görülmez.¹²⁷ Çünkü kâr tutarının maktu olarak belirlenmesi durumunda, emek sahibinin, belirlenen bu tutar kadar kâr etmesi durumunda oluşan kârı sadece bir taraf alacaktır. Bu da kârı paylaşma ilişkisini ortadan kaldıracak ve ortada herhangi bir ortaklığın bulunmadığı manasına gelecektir. Mudârabeye akdinde maktu bir kârın yanı sıra kâra ek olarak bir ücret tahsis edilmesi de uygun görülmemektedir. Çünkü ücretin maktu bir bedel olması durumunda, kârın belirlenen bu ücretten daha fazla gerçekleşmemesi ihtimali söz konusu olur ve bu ihtimalin gerçekleşmesi de kâra ortak olma ilkesinin ihlali olarak değerlendirilir.¹²⁸ Buna göre, mudârabeye akdinde taraflardan herhangi biri lehine kardan oransal olmayan belirli bir tutarda kâr alma şartı ileri sürülmesi uygun görülmemektedir. Aksi halde, bu durum, akdin ortaklıktan uzak olmasına ve ortaklığın kâr paylaşma ilişkiden uzaklaşmasına neden olacaktır.¹²⁹

Kâr paylaşımının ortaklık kurulurken net bir şekilde belirlenip belirlenmediği, mudârabeye akdinde diğer önemli bir husustur.¹³⁰ Mudârabeye akdinde kâr paylaşımı, ortaklık başlangıcında netleştirilmelidir. Çünkü bir mudârabeye akdinin öncelikli gerekçesi ve temel bileşenlerinden biri kardır.¹³¹ Dolayısıyla tarafların, kâr elde edilmesi durumunda kardan ne kadar pay alacaklarının akit kurulurken belirlenmesi gerekli görülmüştür.¹³² Kârın nasıl paylaşılacağına akit kurulurken belirlenmemesi durumunda kâr paylaşımı, örf ve teamüle göre belirlenir. Eğer böyle bir örf ve teamül oluşmuşsa bu durum, mudârabeye akdinin sıhhatini olumsuz etkiler. Bu durumda ise emek

¹²⁶ BNM, Shariah Standards And Operational Requirements, 51.

¹²⁷ BNM, Shariah Standards And Operational Requirements, 52; Cemal Kalkan, Faizsiz Bankacılıkta Mudârabeye ve Kâr, (İstanbul: İnsan yayınları, 2022), 113.

¹²⁸ Heyet (AAOIFI), *el-me'âyîru's-şer'ıyye*, 386.

¹²⁹ Heyet (AAOIFI), *el-me'âyîru's-şer'ıyye*, 373.

¹³⁰ Cemal Kalkan, Katılma Hesabı Karının Dağıtımı ve fikhi değerlendirmesi, İlahiyat Akademi Dergisi 13 (Haziran 2021), 128.

¹³¹ BNM, Shariah Standards And Operational Requirements, 51.

¹³² Heyet (AAOIFI), *el-me'âyîru's-şer'ıyye*, 372.

sahibi, sadece emeğinin karşılığı olarak emsal ücret almaya hak kazanır.¹³³ Kâr paylaşımının akit kurulurken belirlenmesi, mudârabeye konu olan kârın paylaşımında oluşacak belirsizliği ortadan kaldırarak akdin olumsuz etkilenmesini engeller.¹³⁴

Tarafların, akit kurulurken kâr paylaşım oranındaki değişim şartları konusunda anlaşmaları kaydıyla, yatırımın farklı dönemlerine, sermayenin farklı miktarına veya sermayenin vadesinden önce çekilmesine bağlı olarak kâr paylaşım oranının farklılaşmasında sakınca görülmez.¹³⁵ Buna göre tarafların herhangi bir zamanda kâr oranlarını değiştirmek üzere anlaşmaları, akdi olumsuz etkileyen bir durum olarak değerlendirilmemiştir. Çünkü bu durum kârın ortakların hakkı olmasına ve karda ortak olma prensibinin çiğnenmesine yol açmamaktadır.¹³⁶ Dolayısıyla tarafların, kâr paylaşım oranını, ortaklık süresi boyunca gözden geçirmesinde sakınca görülmemektedir.¹³⁷ Buna göre, mudârabeye akdinde kâr paylaşım oranı, akit kurulurken belirlenmelidir.¹³⁸ Bu durumun İslam hukukçuları tarafından gerekli görülmesinin sebebi ise, akit konusunda belirsizliği ortadan kaldırmasının yanı sıra taraflar arasında oluşacak muhtemel uyuşmazlık durumunun da ortadan kalkmasını sağlamasıdır.¹³⁹

Mudârabeye akdine yönelik fıkhi denetime konu diğer bir husus, masrafların, kâr paylaşımından önce düşülüp düşülmediğidir. Mudârabeye akdinde tanımlanabilir, ölçülebilir ve doğrudan mudârabeye faaliyetlerine yönelik olan masrafların, mudârabeye sermayesinden düşülmesi uygun görülümüştür.¹⁴⁰ Nihai kâr paylaşımı yapılmadan önce söz konusu masrafların ve ihtiyatların sermayeden düşülmesi bir gerekliliktir. Çünkü Mudârabeye öncelik, sermayenin korunduğunu tespit etmektir. Kâr ise ancak sermayenin korunduğunun tespitinden sonra gerçekleşir. Dolayısıyla sermayenin

¹³³ Heyet (AAOIFI), *el-me'âyîru's-şer'îyye*, 372.

¹³⁴ Heyet (AAOIFI), *el-me'âyîru's-şer'îyye*, 386.

¹³⁵ BNM, Shariah Standards And Operational Requirements, 53.

¹³⁶ Heyet (AAOIFI), *el-me'âyîru's-şer'îyye*, 386.

¹³⁷ BNM, Shariah Standards And Operational Requirements, 52.

¹³⁸ BNM, Shariah Standards And Operational Requirements, 51.

¹³⁹ Heyet (AAOIFI), *el-me'âyîru's-şer'îyye*, 372.

¹⁴⁰ BNM, Shariah Standards And Operational Requirements, 50.

korunduğu açıkça tespit edilmedikçe kâr paylaşımının geçerli olmadığı kabul edilmektedir. Çünkü kâr sermayeden sonraki fazlalıktır ve fazlalık ise ancak aslın korunması halinde ortaya çıkabilir.¹⁴¹

Sermaye sahibine ait alacağın mudârabeye konu edilip edilmediği, fikhi denetimin saha çalışması safhasında üzerinde durulması gereken bir noktadır. Mudârabeye akdinde, sermaye sahibinin, emek sahibinden veya üçüncü taraflardaki alacaklarının mudârabeye konu etmesi uygun görülmemeyen bir durumdur.¹⁴² Çünkü mudârabeye akdi için düşünülen sermayenin, mevcut bir varlık olması gerekmektedir. Ancak alacak, mevcut bir varlık olmayıp zimmette bir deyn olarak bulunmaktadır. Ayrıca burada alacaklı olan sermaye sahibinin, mudârabeye akdini hile olarak kullanarak alacak miktarını artırmak suretiyle vadeyi uzatma durumunu gündeme getirebileceği töhmetini taşıdığı için faiz şüphesinin de bulunduğu düşünülmektedir.¹⁴³ Dolayısıyla bu gibi durumların gündeme gelmemesi için mudârabeye sermayesinin hazır bir varlık olması, bir gereklilik olarak görülmektedir.

Mudârabeye akdinde diğer önemli bir nokta, ortaklığa konu sermayenin nitelik ve miktar bakımından herhangi bir bilinmezliğe mahal bırakmayacak şekilde tam olarak belirlenmiş olmasının gerekliliğidir.¹⁴⁴ Mudârabeye sermayesi, sermayedar tarafından emek sahibine sağlanan varlık olup bu varlığın emek sahibinin ticari faaliyetlere başlayabilmesi için tanımlanabilir, kolayca erişilebilir ve mevcut olması gereklidir.¹⁴⁵ Dolayısıyla mudârabeye için oldukça önemli olan sermayenin tam olarak belirlenmiş olması hususu, temelde tasfiye sırasında sermayenin doğru bir şekilde hesaplanarak iadesi için gerekli görülmektedir. Çünkü ortaklık sermayesinin bilinmezlik içermesi, tasfiye esnasında sermayenin iadesine engel teşkil eder ve bu da tarafları uyuşmazlığa götürür.¹⁴⁶ Akde konu sermayenin aynı varlık olması

¹⁴¹ Heyet (AAOIFI), *el-me'âyîru's-şer'iyye*, 1025.

¹⁴² Heyet (AAOIFI), *el-me'âyîru's-şer'iyye*, 382; BNM, Shariah Standards And Operational Requirements, 49.

¹⁴³ Heyet (AAOIFI), *el-me'âyîru's-şer'iyye*, 385.

¹⁴⁴ Heyet (AAOIFI), *el-me'âyîru's-şer'iyye*, 372.

¹⁴⁵ BNM, Shariah Standards And Operational Requirements, 48.

¹⁴⁶ Heyet (AAOIFI), *el-me'âyîru's-şer'iyye*, 385.

durumunda, mudârahe akdi kurulurken, tarafların kendi aralarında anlaşması veya üçüncü bir taraf aracılığıyla sermayenin parasal değerinin tespit edilmesi gerekli görülmüştür.¹⁴⁷

Mudârahe Akdine Yönelik Denetime Konu Hususlar

Emek sahibinin, sermaye ve kârı garanti edip etmediğinin incelenmesi
Emek sahibinin, ortaklık kurulurken maktu bir bedel belirleyip belirlemediğinin incelenmesi
Kâr paylaşımının ortaklık kurulurken net bir şekilde belirlenip belirlenmediğinin incelenmesi
Masrafların, kâr paylaşımından önce düşülüp düşülmediğinin incelenmesi
Sermaye sahibine ait alacağın mudârahe akdine konu edilip edilmediğinin incelenmesi
Mudârahe sermayesinin net bir şekilde belirlenip belirlenmediğinin incelenmesi

Sonuç

Katılım finans kurumları, sahip oldukları iktisadi, sosyal ve dini yaklaşımları yönüyle diğer finans kurumlarından ayrılmaktadır. Bu kurumlar, finansman işlemlerinde ve sundukları diğer hizmetlerde fıkhi ilkelere uymak zorundadır. Bu zorunluluk, diğer finans kurumlarında mevcut olmayan denetim anlayışını katılım finans kurumlarında gerekli kılmaktadır. Çünkü fıkhi ilkelere uygun gerçekleştirilen işlemlerin, sadece geleneksel denetim anlayışı ve kıstaslarıyla denetlenmesi, tam olarak istenilen sonucu üretmemektedir. Bu durum, faaliyetlerini İslam hukukuna uygun olarak gerçekleştiren kurumların, fıkhi ilkelere uyum kapsamında kendine özgü bir denetim yöntemi ve kıstasları geliştirmesini gerektirmiş ve sözkonusu kurumların bünyesinde fıkhi denetim mekanizmasının ihdasına sebep olmuştur.

¹⁴⁷ BNM, Shariah Standards And Operational Requirements, 49.

Fıkhi denetim faaliyetinin icra edilebilmesi için en önemli aşamalardan biri, denetim öncesi fıkhi denetim kıstaslarının ortaya konulmasıdır. Bu aşamada, her bir işlemin ilgili kıstaslara uygun olup olmadığının değerlendirildiği saha çalışması (denetimin icra aşaması) için kıstaslar belirlenmektedir. Dolayısıyla, fıkhi denetimin doğru bir şekilde icra edilebilmesi için öncelikle kıstaslarının İslam hukuku ilkeleri doğrultusunda belirlenmiş olması gerekmektedir.

İslam hukuk literatüründe yer alan akitlerin kendine özgü özellikleri bulunmaktadır. Bunun için öncelikli olarak katılım finans sektöründe tercih edilen sözleşmeler tespit edilmeli ardından bu sözleşmelere has fıkhi denetim kıstasları belirlenmelidir. Çünkü katılım finans kurumlarında tatbik edilen her bir akdin kendine özgü şartları vardır. Bu bağlamda çalışmamızda katılım finans kurumları tarafından sıklıkla tercih edilen akitler ve bu akitlerin kıstasları belirlenmiştir. Akitlerde ileri sürülen bu şartlara ilişkin kıstasların belirlenmesi, şartların meşruluğu, yerine getirilip getirilmediği ve bu şartlar kapsamında elde edilen gelirin meşru olup olmadığının tespiti açısından oldukça önemlidir. Bütün bu tespitler fıkhi denetim faaliyetiyle mümkün olmaktadır.

Çalışmamızda fıkhi denetimin İslam hukuku ilkeleri ışığında nasıl yapılacağını ortaya konulmuş, akitlerde ileri sürülen şartlar üzerinden fıkhi denetim faaliyetinin yöntemi belirlenmiştir. Ayrıca fıkhi denetim faaliyetleri için denetim testlerinin oluşturulması teklif edilmiştir. Fıkhi denetimin yöntemini ve kıstaslarını ele aldığımız bu makale, ileride yapılacak fıkhi denetim çalışmalarına bir basamak olacaktır.

Kaynakça

AAOIFI, Accounting and Auditing Organization For Islamic Financial Institutions. *External Shari'ah Audit (Independent Assurance Engagement on an Islamic Financial Institution's Compliance with Shari'ah Principles and Rules)*. Bahreyn: Accounting and Auditing Organization For Islamic Financial Institutions, 26 Mart 2018, 6.

- AAOIFI, Accounting and Auditing Organization For Islamic Financial Institutions. *Internal Shari'ah Audit*. Bahreyn: Accounting and Auditing Organization For Islamic Financial Institutions, 31 Aralık 2019, 11.
- Algabry, Latifah vd. "Conceptual Framework of Internal Shari'ah Audit Effectiveness Factors in Islamic Banks". *ISRA International Journal of Islamic Finance* 12/2 (2020), 171-193. <https://doi.org/10.1108/IJIF-09-2018-0097>
- Apaydın, H. Yunus. "İne". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (Erişim 22 Şubat 2024). <https://islamansiklopedisi.org.tr/ine>
- Apaydın, H. Yunus. "Karz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (Erişim 23 Şubat 2024). <https://islamansiklopedisi.org.tr/karz>
- Atalay, Arif. *İslam Hukukunda Kabz*. Konya: T.C. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
- Ateş, Üveys. *İslam Hukukunda Akitlerin Feshi ve Hukuki Sonuçları*. İstanbul: T.C. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Aybakan, Bilal. "Meclis". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 23 Şubat 2024). <https://islamansiklopedisi.org.tr/meclis--fikir>

- Aybakan, Bilal. "Sarf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (Erişim 22 Şubat 2024). <https://islamansiklopedisi.org.tr/sarf--fikih>
- Aybakan, Bilal. "Vekalet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (Erişim 22 Şubat 2024). <https://islamansiklopedisi.org.tr/vekalet>
- Bardakoğlu, Ali. "Bey". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (Erişim 23 Şubat 2024). <https://islamansiklopedisi.org.tr/bey--fikih>
- Bardakoğlu, Ali. "Gabn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (Erişim 22 Şubat 2024). <https://islamansiklopedisi.org.tr/gabn>
- Bayındır, Servet. "Finansal Türev Varlıklar ve Bu Varlıklar Üzerine Yapılan Sözleşmelerin Fikhi Tahlili". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12 (2005), 51-73.
- BNM, Bank Negara Malaysia. *Bai`al-Sarf (Currency Exchange)*. Malezya: Bank Negara Malaysia. 11 Nisan 2018.
- BNM, Bank Negara Malaysia. *Shariah Standards And Operational Requirements*. Malezya: Bank Negara Malaysia, 2017.
- Çağlar, Muhammet Ali. *İslam Hukukunda Akitlerde Satış Bedeli (Semeniyet)*. Konya: T.C. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Dağ, Zuhale. *İslam Hukukunda Sübjektif Gayenin Akitlerin Hukuki Sonuçlarına Etkisi*. Elazığ: T.C. Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Demirsatan, Barış. "İrade Beyanlarının Yorumlanması Bakımından Muvazaa". *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 26/2 (2020), 1220-1241. <https://doi.org/10.33433/maruhad.746430>
- Gözübenli, Beşir. "Fuzûlî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 23 Şubat 2024). <https://islamansiklopedisi.org.tr/fuzuli--fikih>
- Gözübenli, Beşir. "Semen". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 23 Şubat 2024). <https://islamansiklopedisi.org.tr/semen>

- Güney, Necmeddin. “İslami Finansta Şer’i Yönetim Uygulamaları ve Konuyla İlgili Tartışmalara Genel Bir Bakış”. *Türkiye İslam İktisadı Dergisi* 2/2 (2015), 45–69.
- Güney, Necmeddin. *Satım Akdi Özelinde İslam Borçlar Hukukunda Garar*. Konya: T.C. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.
- Hafif, Ali. *Ahkâmu'l-muâmelâti's-şer'ıyye*. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabi, 2008.
- Halitoğlu, İsmail. “Yatırım Araçlarının Fıkhi Niteliği”. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/8 (2018), 139–163.
- Heyet (AAOIFI), Hey'etü'l-Muhâsebe ve'l-Murâca'a li'l-Müesseseti'l-Mâliyyeti'l-İslâmiyye. *el-Meâyîru's-şer'ıyye: en-nassu'l-kâmil li'l-meâyîri's-şer'ıyye*. Bahreyn: Hey'etü'l-Muhâsebe ve'l-Murâca'a li'l-Müesseseti'l-Mâliyyeti'l-İslâmiyye, 2017.
- IFSB, Islamic Financial Services Board. *Guiding Principles on Corporate Governance for Institutions offering only Islamic Financial Services (Excluding Islamic Insurance (Takâful) Institutions and Islamic Mutual Funds)*. Malezya: Islamic Financial Services Board, Aralık 2006, 3.
- IFSB, Islamic Financial Services Board. *Guiding Principles on Governance for Islamic Collective Investment Schemes*. Malezya: Islamic Financial Services Board, Aralık 2008, 6.
- IFSB, Islamic Financial Services Board. *Guiding Principles on Sharî'ah Governance Systems for Institutions offering Islamic Financial Services*. Malezya: Islamic Financial Services Board, Aralık 2009, 10.
- Kalkan, Cemal. *Faizsiz Bankacılıkta Mudârebe ve Kâr*. İstanbul: İnsan yayımları, 2022.
- Kalkan, Cemal. Katılma Hesabı Kârının Dağıtımı ve Fıkhi Değerlendirmesi. *İlahiyat Akademi Dergisi*. Haziran 13 (2021), 123-140.
- Kallek, Cengiz. “Mudârebe”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (Erişim 23 Şubat 2024). <https://islamansiklopedisi.org.tr/mudarebe>

- Karaman, Hayreddin. *Mukayeseli İslam Hukuku*. 2 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 2006.
- Karaman, Hayrettin. "Akid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (Erişim 22 Şubat 2024). <https://islamansiklopedisi.org.tr/akid>
- Kâsânî, Alaüddîn Ebî Bekr b. Mes'ûd. *Bedâ'i' u'ş-şanâ'i' fî tertîbi'ş-şerâ'i'*. 6 Cilt. Kahire: Daru'l-Hadis, 2005.
- Kasim, Nawal vd. "Shariah Auditing in Islamic Financial Institutions: Exploring the Gap Between the "Desired" and the "Actual"". *Global Economy & finance journal* 2 (2009), 127-137.
- Liv, Cemil. "İnternet Bankacılığı Aracılığıyla Gerçekleştirilen Sarf Akdinin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi". *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2019), 41-60.
- Mergînânî, Şeyhu'l-İslâm Burhâneddîn Ebi'l-Hasan b. Ebîbekr İbn-i Abdî'l-Celîl. *el-Hidâye şerhu Bidâyetü'l-Mübtedâ*. 2 Cilt. Kahire: Daru'l-Hadis, 2008.
- Mevsilî, Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd. *el-İhtiyâr li-ta'lîl'l-Muhtâr*. 1 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Erkam, 1997.
- Oz, Erdem vd. "Shari'ah Non-Compliance Risk In The Banking Sector: Impact On Capital Adequacy Framework Of Islamic Banks". IFSB Working Paper Series 5 (2016), 1-116.
- Samar, Mahmut. "İslam Borçlar Hukukunda Akitlere Etkisi Bakımından Takyidi Şartlar". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 18/2 (2018), 501-526.
- Semerkandî, Alâeddin Muhammed b. Ahmed. *Tuhfetü'l-fukahâ'*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009.

- Shafii, Zurina vd. "Shariah Audit in Islamic Banks: An Insight to the Future Shariah Auditor Labour Market in Malaysia". *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 145 (2014), 158-172. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.06.023>
- Tekçam, Recep. *Faizsiz Bankacılıkta Denetim: Türkiye İçin Model Önerisi*. İstanbul: T.C. İstanbul Ticaret Üniversitesi, Finans Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- TKBB, Türkiye Katılım Bankaları Birliği. *Murâbaha Standardı*. Türkiye: Türkiye Katılım Bankaları Birliği, 06 Mayıs 2021, 3.
- Topal, Şevket - Arık, Önder. "Elektronik Transfer Sistemleri Aracılığıyla Yapılan Altın Alım Satım İşlemleri". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (2021), 15-36. <https://doi.org/10.32950/rteuifd.1010331>
- Yaacob, Hisham. "Issues and Challenges of Shari'ah Audit in Islamic Financial Institutions: A Contemporary View". *SSRN Electronic Journal* (2012), 2669-2679. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2175700>
- Yunas Ali, Muhammad - Hassan, Farooq. "The Study of Potential Shariah Non-Compliance Risks in Murabahah Along with their Risk Management". *Journal of Finance & Economics Research* 4/1 (2019), 44-58. <https://doi.org/10.20547/jfer1904104>
- Yücer Aktürk, İpek. "Hısımlar Arası Satış Sözleşmesi ve Muvazaa". *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 10/2 (2015), 37-51.
- Zerka, Mustafa Ahmed. *İslam Hukuku*. çev. Servet Armağan. 1 Cilt. İstanbul: Gündönümü Yayınları, 2006.

